

Jaargang 22, nummer 4, november 1997

Verschijnt driemaandelijks

Redactie:

Marie-Louise Egbers, Jacqueline Elemans, Theo de Wit, Marcel Zijlstra.

Redactie: Catharinastraat 81, 4811 XG Breda

tel. (076) 522 14 58

Administratie: Torenhoeckstraat 14, 5056 AN Berkel-Enschot

tel. (013) 533 10 94

Kopij voor het volgende nummer dient uiterlijk 15 december 1997 op het redactie-adres aanwezig te zijn.

Abonnementsprijs per kalenderjaar: NLG 35,- (koorabonnement NLG 70,-)

voor België BFR 750,- Overige landen NLG 40,-

Losse nummers (ook van oude jaargangen) fl. 9,- (BFR 200), themanummers fl. 12,50 (BFR 300).

Postrekening nr 39586

Bankrekening nr 42.06.65.323

Voor België: ABN-AMRO Hasselt nr 720-5202086-85

t.n.v. Stichting Amici Cantus Gregoriani te Geldrop.

Het TIJDSCHRIFT VOOR GREGORIAANS is een uitgave van de Stichting Amici Cantus Gregoriani en richt zich op allen, die zich verbonden weten met het gregoriaans.

Bestuur:

I. van Leijen, voorzitter

M. Lambriex, secretaris

H. Berkers, penningmeester

M-L. Egbers

B. Lamers

G. H. Claassen

Mondriaanlaan 6, 6708 NG Wageningen

Torenhoeckstraat 14, 5056 AN Berkel-Enschot

Sporkehout 58, 5667 JG Geldrop

Catharinastraat 81, 4811 XG Breda

Leuvenlaan 9, 5628 WE Eindhoven

Weesdijk 26, 4132 BL Vianen

Adviseur van de Stichting A.C.G.

A. Peters O.F.M.

Mauritsstraat 104, 3583 HW Utrecht

Inlichtingen, ook voor advertenties, bij de administratie

Druk: Drukkerij Van Stiphout B.V. - Helmond.

ISSN: 1380-9776

Bij de voorplaat:

St. Gregorius en zijn schrijver, ca. 984.

Registrum Gregorii, Trèves, Stadtbibliothek

TIJDSCHRIFT
VOOR
GREGORIAANS

INHOUDSOPGAVE
JAARGANG 22
1997

TIJDSCHRIFT VOOR GREGORIAANS

INHOUDSOPGAVE JAARGANG 22 (1997)

ARTIKELEN	AUTEUR	No	PAG.
De reconstructie van de Middeleeuwse Vespers van St. Servaas	Régis de la Haye	1	2
Alleluia, het buitenbeentje van de wisselende gezangen	Alfons Kurris	1	18
Architectuur en muziek - tweede deel	Dick Pouderoyen	2	42
Historische geleiding en compositiemodellen in het Alleluia-repertoire	Alfons Kurris	2	48
Fluxus, een alternatieve notatie	Geert Maessen	2	67
Gregoriaans in de late Middeleeuwen	Anton Vernooij	3	82
Vier Nicolaasdrama's uit de twaalfde eeuw	Nienke de Boer	3	101
De ordinariumgezangen en hun plaats in de liturgie	Marcel Zijlstra	3	113
Een studie v d Genealogie uit ms. Parijs, BN 904	Louis Krekelberg	4	146
Historische geleiding II en tekstadaptaties in het Alleluia-repertoire	Alfons Kurris	4	160
 CD BESPREKING			
Middeleeuwse Vespers van St. Servaas in Maastricht, Schola Maastricht o.l.v. Alfons Kurris	Marcel Zijlstra	1	38
Jeruzalem, de muzikale Stad Gods, Utrechtse Vrouwenschola o.l.v. Marie-Louise Egbers	Arnoud Heerings	3	139
 KOORPRAKTIJK			
De tractus <i>Qui habitat</i>	Marie-Louise Egbers	1	31
De uitvoeringspraktijk van de tractus <i>Qui habitat</i> en <i>Deus, Deus meus</i>	Kees Vellekoop	3	90
Vijf laatbloeiërs	Marie-Louise Egbers	3	124
Neuma, pneuma en stembuiging bij het zingen van gregoriaans	Lida Dekkers	4	171
 LITURGIE			
Eerste zondag van de Veertig Dagen <i>Invocabit</i>	Frans Vromen. O.S.B.	1	27
Boete	fr. Nico Wesselingh O.S.B.	2	63
Rouw	fr. Nico Wesselingh O.S.B.	4	142

UIT HET KOOR GEKLAPT

Gregoriaans koor Laudate Dominum	Werner Beheydt	2	77
Het Gregoriaans Abdijkoor van Grimbergen	Gereon van Boesschoten	4	176

VARIA

Correctie		4	141
-----------	--	---	-----

VERSLAGEN

Zesde Gregoriaans Festival in Watou	Wico Clements	3	132
Gregoriaans in de boomgaard	Jan Bernards	3	137
Weekend AISCGre in Vaals	deelnemer	4	180

 Stichting
Amici Cantus Gregoriani

Er zijn veel manieren om met gregoriaans bezig te zijn. Allereerst is er het zingen, binnen en buiten de liturgie, in groter en kleiner verband. Direct daarnaast is er het luisteren, binnen en buiten de liturgie, naar zogenaamde 'levende' zangers of naar een opname. Je kunt het ook bestuderen, als uiting van diepe godsdienstige beleving van mensen nu en in het verleden, bijvoorbeeld als cultuur-historisch verschijnsel, als muzieksoort.

En je kunt een tijdschrift uitgeven, dat probeert aan al die verschillende vormen van betrokkenheid aandacht te besteden en recht te doen.

Het zal weinig mensen gegeven zijn, zich naar hartelust te kunnen overgeven aan al deze facetten van de beoefening van het gregoriaans, maar wij hopen dat dit nieuwe nummer van het Tijdschrift u weer stof tot zingen en denken geeft.

De volgorde van de artikelen is war ongebruikelijk, maar ingegeven door de ordening van het Kerkelijk Jaar. Allerzielen ligt net achter ons, we mogen ons voorbereiden op het feest van de Geboorte van de Heer, en daarna Alleluia zingen. Het volgend artikel wijst op manieren om dat met de stem te doen. Bekende rubrieken besluiten de aflevering.

Ten slotte: op het artikel van G. Maessen in aflevering 2 van deze jaargang is een reactie binnengekomen van Chris Hakkenes. Deze, en het weerwoord, hopen wij te plaatsen in het volgende nummer. ■

CORRECTIE BIJ HET ARTIKEL VAN KEES VELLEKOOP

Op de plattegrond van de Utrechtse Mariakerk, op pag. 95 van het themanummer van dit tijdschrift (1997-3), moet het cijfer 3, an de Westkant van het koor, worden verplaatst naar de Westkant van de kerk, waar op de gaanderij het West-altaar stond.

Migravit Iudas propter afflictionem, et multitudinem servitutis.

Geknecht en verdrukt leeft het volk der Joden verbannen. (Klaagl. 1, 3)

Plaatsing.

Vorige keer hebben we gezien, dat boete een soort tussenstadium vormt tussen berouw en vergeving. De zondaar die berouw gevoelt, toont met boete niet alleen zijn inwendige gesteltenis, maar stelt ook iets tegenover het kwaad dat hij heeft gedaan. Hij wil het kwaad, voor zover dat mogelijk is, ongedaan maken. Maar op het moment dat de zonde vergeven wordt is de boete voorbij. Bij rouw is dat niet het geval. Rouw hoeft niet verbonden te zijn met zonde. Mensen rouwen soms een leven lang om een groot verlies. En dat rouwen heeft vaak niets met een falen van de rouwende persoon te maken. Het rouwproces is een vaak langzaam aflopend proces: men overwint uiteindelijk het rouwgevoel, het ebt weg. Rouw is nauw verbonden met een gebeurtenis die heeft plaats gevonden, maar is geen voorwaarde voor iets wat na de rouwperiode volgt, terwijl boete een stadium is op weg naar vergeving.

Uiterlijk - innerlijk.

Onder het woord rouw wordt vaak alleen verstaan de uitwendige vormgeving van wat innerlijk aanwezig is of aanwezig dient te zijn. Men spreekt dan vooral van rouwgebruiken. Meestal heeft dat te maken met een overlijden. De naaste omgeving van de overledene beoefent een aantal zichtbare en hoorbare praktijken. Bij alle volken kwam of komt dit voor. En men vindt er de sporen van tot diep in de oudheid. De rouw was geregeld. Men sprak van kleine rouw of grote rouw, ook in verband met de tijdsduur waarin de rouw werd aangehouden. Kleding was en is een van de vormen waarmee men de rouw zichtbaar maakt. Rouwbanden om de arm of zwarte revers zag je vaak. Vroeger droegen vrouwen mutsen zonder kant, of houten in plaats van gouden sieraden. Al deze uitingen van rouw zien we tegenwoordig minder, maar de mensen van de begrafenisonderneming zijn nog steeds in het zwart. Merkwaardig is, dat de rouwkleur in de Germaanse landen pas sinds de zestiende eeuw het zwart is geworden. Daarvóór was wit de rouwkleur. Wie wat ouder is herinnert zich de uitvaart van Koningin Wilhelmina, die op haar verzoek in het wit was. Vreemd is, dat in onze streken de kleur van de bruidsjapon meestal wit is, terwijl het pak van de bruidegom gewoonlijk zwart is. Hieruit blijkt de relatieve waarde van deze gebruiken.

Rouwklachten.

In sommige culturen (Midden Oosten b.v.) ziet men, of beter hoort men, gezangen waarin de droefheid wordt uitgezongen. Wie kent niet afbeeldingen van Joden die

klagen bij de Klaagmuur in Jeruzalem? De plaats is dus aangegeven: de Klaagmuur. Verdriet om de verloren gegane tempel wordt uitgezegd of uitgezongen, en het lichaam maakt daar bewegingen bij. In het verre oosten kent men dat ook. Ik herinner me vrouwen die, tijdens de Vietnam-oorlog, op kerkhoven hun gesneuvelde mannen of zonen beweenden. Hartverscheurende melodieën, klaagliederen, zongen ze en ze hadden foto's bij zich van de overledene. In onze contreiën kennen we dat niet zo. Wij zingen niet bij verdriet, wij vallen gewoonlijk stil, of wenen. Zingen lijkt bij ons alleen een uiting van vreugde te zijn. Bij een verjaardag zingen we "Lang zal hij leven". Bij een sterfgeval wordt stilte in acht genomen; een stilte die je nauwelijks durft te verstoren door te spreken, laat staan door te zingen.

Klaagliederen

Zingen bij rouw en door rouwende mensen is zeer oud, ook in de bijbel. In dat verband zijn de Klaagliederen van Jeremia een prachtvoorbeeld. De profeet klaagt tegenover God, over de ontrouw van het volk en de straf daarvoor: de verwoesting van de tempel en de eredienst daar ter plaatse. Deze hartverscheurende, intense gedichten speelden in de christelijke liturgie van de Veertigdagentijd een grote rol. Aan het einde, dus in de laatste dagen van de Goede Week, is het sinds de achttiende eeuw gebruik de Klaagliederen, de z.g. Lamentaties te zingen.

In de Middeleeuwse handschriften ging daaraan vooraf: "Nadat Israël in gevangenschap was weggevoerd en Jeruzalem verlaten was, zette Jeremia zich wenend neer en uitte deze klacht:..." Hieruit blijkt, dat deze teksten, ondanks de toepassing ervan op het drama van Calvarië, niet werden losgemaakt uit de Bijbelse context. Men zag een verband met het vernielde Jeruzalem en desolate toestand van het volk naar de Heiland toe, die door zijn eigen volk werd vermoord.

Helaas worden deze Treurlieder en in het nieuwe brevier maar om het jaar gebeden, met name in het jaar I. In het jaar II staan op die plaats teksten uit de Paulusbrieven. In de monastieke traditie worden ze nog wel jaarlijks gezongen. Kenmerkend is daarbij, dat men van deze Alfbetische liederen (elk vers begint met de volgende letter van het Alfabet) de betreffende letter zong. Zie muziekvoorbeeld 1. Deze traditie bestond al in het jaar 950. Elke lezing eindigde met de formule: *Jerusalem, Jerusalem, convertere ad Dominum Deum tuum*. (Jeruzalem, Jeruzalem, bekeer u tot de Heer uw God.)

Zangwijze.

De zangwijze van de Lamentaties heeft een hele ontwikkeling doorgemaakt. Eerst een eenvoudige lectie-toon. Later toonzettingen die ook probeerden uit te beelden wat de tekst betekent. Zo werd de muzikale voordracht gedramatiseerd. Eeuwenlang beijverden lekenzangers zich, de Lamentaties in de parochiekerken te laten klinken. Ook de componisten van polyfone muziek droegen bij tot de dramatisering. Zo werden deze lecties tot grote motetten, die jaarlijks o.a. in de pauselijke hofkapel te Rome werden uitgevoerd. De rest van de Metten werd vaak niet uitgevoerd en op die manier raakten de Lamentaties uiteindelijk los van de Donkere Metten. Er zijn ca. 150-200 gregoriaanse melodieën bewaard gebleven waarop ze werden

I N-ci-pit lamentá-ti-o Ie-remí-æ prophé-tæ.

A-leph. Quómodo sedet so-la cí-vi-tas plena pópu-lo :

facta est qua-si vídu-a dó-mi-na génti-um : princeps pro-

vinci-árum facta est sub tri-bú-to. Beth. Plo-rans plo-

rávit in nocte, et lácri-mæ e-ius in ma-xíl-lis e-ius : non

Hier begint de Klaagzang van de profeet Jeremia:

Aleph. Ach, hoe eenzaam is de volkrijke stad. De heerseres over de volken is nu een weduwe, de vorstin der gewesten nu onderhorig.

Beth. Luidop schreit zij, iedere nacht, over haar wangen stromen de tranen. Etc.

Muziekvoorbeeld 1.

I N-ci-pit o-rá-ti-o Ie-remí-æ prophé-tæ.

Re-cordá-re, Dó-mi-ne, quid accí-de-rit no-bis : intu-é-re, et

rési-pi-ce oppró-bri-um nostrum. He-ré-di-tas nostra ver-

sa est ad a-li-é-nos : domus no-stræ ad extrá-

ne-os. Pu-píl-li facti sumus absque pa-tre, matres nostræ

Hier begint het gebed van de profeet Jeremia:

Gedenk wat ons is overkomen: zie, God, naar onze schande.

Ons gebied is aan vreemden vervallen, een vreemde woont in ons huis.

Wezen zijn wij, zonder vader, en weduwen zijn onze moeders. Etc.

Muziekvoorbeeld 2.

gezongen. Men schat hun aantal op 150 - 200. Uiteindelijk is er één melodie in de liturgische zangboeken terecht gekomen, pas in 1922. Zie muziekvoorbeeld 1: Begin van de Lamentaties van Jeremia.

Tenslotte geven we een gedeelte van het gebed van Jeremia (*Oratio Ieremiae*), die aan het einde van de Donkere Metten van Paaszaterdag op een speciale Spaanse melodie, afkomstig uit Silos, werd en wordt gezongen. Zie muziekvoorbeeld 2: Begin van het Gebed van Jeremia.

Ik denk dat in gewone parochies de Lamentaties niet (meer) functioneren. Op de plaatsen waar men de Donkere Metten nog zingt zal dat vaak wel het geval zijn. Misschien is het een goede zaak, de teksten en de melodieën in een apart boekje uit te geven, zodat er zonder veel moeite gebruik van kan worden gemaakt. We zouden zuinig moeten zijn op deze prachtige concretisering van rouw in de laatste dagen van de Goede Week. ■

(advertentie)

Het UTRECHTS STUDENTEN GREGORIAANS KOOR heeft per 1 december 1998 een vacature voor een

DIRIGENT (m/v)

Het USGK bestaat uit ongeveer 25 zangers en heeft in de dertig jaar van zijn bestaan een uitstekende reputatie in binnen- en buitenland opgebouwd door medewerking aan liturgische vieringen, concerten, festivals en radio- en televisieuitzendingen. Het koor heeft daarnaast talrijke plaat- en cd-opnamen gemaakt.

Wij zoeken een gediplomeerde koordirigent(e) met een grondige theoretische en praktische kennis van het gregoriaans en zijn (semiologische) uitvoeringspraktijk.

Belangstellenden kunnen een map aanvragen met informatie over het koor, de sollicitatieprocedure en de vacature. Sollicitaties kunnen tot 1 februari 1998 gestuurd worden aan onderstaand adres:

USGK
t.a.v. Erik-Jan Bos
Postbus 302
3500 AH Utrecht

Louis Krekelberg

*Dit is een sterk bekorte versie. De volledige versie is verkrijgbaar bij de auteur.
(red.)*

DE GENEALOGIE

cantetur ab uno presbytero

TEKST van het handschrift

De tekst is het begin van het Matteüs evangelie Hoofdstuk 1: 1-16. Naast enkele verschillen in spelling van de eigennamen en in het al dan niet verbuigen van die eigennamen is de tekst van het handschrift dezelfde als de nieuwe vulgaat.

- Het eerste autem: "Abraham autem genuit isaac" wordt in de nieuwe vulgaat weggelaten en dat lijkt correct. Toch komt dit autem ook in andere handschriften voor (bv. Antiphonale Sarisburiense). In Chartres 23 lijkt het alsof het autem naderhand is toegevoegd.

- Het woord rex in "David autem rex genuit" komt in de nieuwe vulgaat niet voor, maar wel in de vier te behandelen genealogieën.

INHOUD

Matteüs wil aantonen dat Jezus de verwachte verlosser is, een zoon van het oude Israël, een afstammeling van David en Abraham en dat zijn rijk de voortzetting

en voltooiing is van het oude Godsrijk. De evangelist verdeelt de stamboom in drie series van geslachten volgens de drie hoofdtijdperken van de geschiedenis van het oude verbond. Hij spreekt van drie maal veertien geslachten om aan te geven dat de geschiedenis van het oude verbond geheel volgens Gods plan verlopen is. Deze aantallen zijn echter kunstmatig en kloppen niet met de werkelijkheid.

De drie series van de stamboom (schrijfwijze volgens het handschrift)

1. de lijst van patriarchen

Abraham, Isaac, Iacob, Iudas, Pharez, Esron, Aram, Aminadaph, Naason, Salmon, Booz, Obez, Iesse en David.

2. de lijst van koningen

Salomon, Roboam, Abiam, Asa, Iosaphat, Ioram, Ozias, Ioatam, Achaz, Ezechias, Manasses, Amon, Iosias en Gechonias.

3. lijst van onbekende afstammelingen van de koningen

Iekonias, Salathiel, Zorobabel, Abiud, Elyachim, Azor, Sadoch, Achim, Eliud, Eleazar, Mathan, Iakob, Ioseph en Iesus.

De tekst van de geslachtslijst is zeer eenvormig: de formule “..... autem genuit” wordt 39 keer herhaald. Op vier plaatsen heeft bovenstaande formule een uitbreiding:

1. Iudas autem genuit pharez et zaram de thamar,
2. David autem genuit salomonem ex ea que fuit urie,
3. Iosias autem genuit gechoniam et fratres eius in transmigracione babilonis.
4. Iacob autem genuit ioseph virum marie de qua natus est iesus qui vocatur Christus.

Met de uitbreiding 2 wordt de lijst van patriarchen afgesloten, met 3 de lijst van koningen en met 4 de onbekende afstammelingen. Deze duidelijke indeling van de tekst wordt door de muziek ondersteund.

DE MELODIE

Dit gezang is gebouwd op drie standaardmelodieën met aan het einde verschillende slotwendingen, afhankelijk van het woord en van de klemtoon op dat woord.

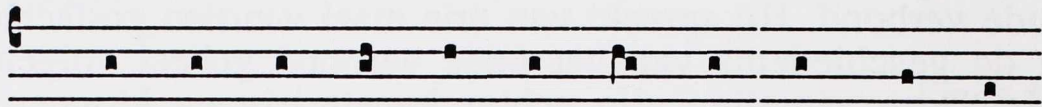
Melodie A komt 17 keer voor, de omvang is een kwart (mi - la) en de reciteertoon is sol.

Melodie B komt 19 keer voor, de omvang is een kwint (re - la) en de reciteertoon is eveneens sol.

Melodie C komt vier keer voor, de omvang is een septiem (re - do), de melodie is veel uitbundiger en breidt de omvang uit naar de hoge do. De reciteertoon is nu la.

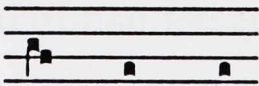
Enkele voorbeelden:

Melodie A.

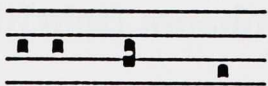

á- bra- ham

maar ook:

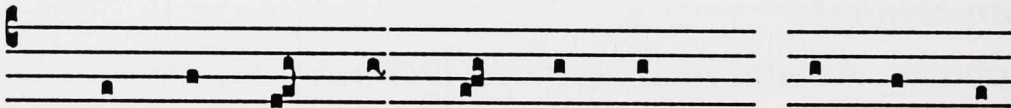

fa cob
a bfi am

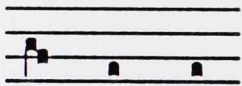
salá- ti- el
ele- á- zar

Melodie B.

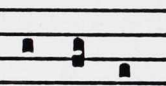

ió- a- tam

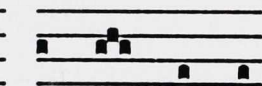
maar ook:

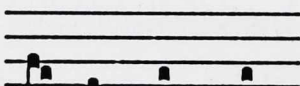
és- ron
sál-mon (zie
opmerking 2)
ze- chí- am

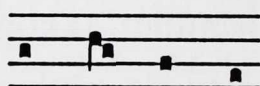
í- sa- ac

fra- tres e- ius

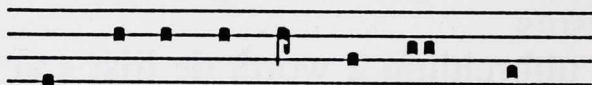
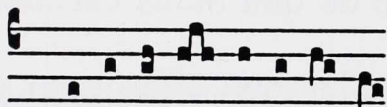

a- mí- na- daph

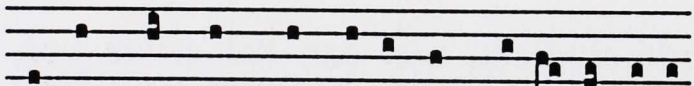
da- vid re- gem

Melodie C.

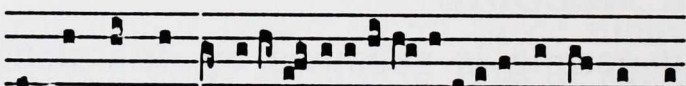

phá-rez et zá-ram de thá- mar

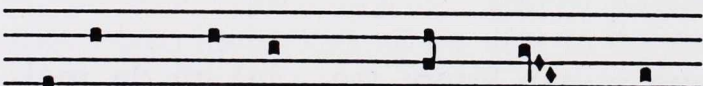
maar ook:

sa-lo-mó-nem ex e-a-que fu-it u-rí-e

gechoníam et babylónis

ióseph virum ma- rí- e

Op de plaatsen waar de tekst afwijkt van de formule “... autem genuit...” en er dus extra gegevens worden toegevoegd, maakt de componist gebruik van melodie C. Zo wordt ook melodisch gezien de genealogie in drie delen gesplitst.

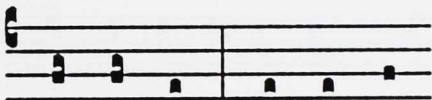
De componist wisselt consequent de melodieën A en B af en besluit iedere groep met melodie C. Opvallend is dat de drie geslachtslijsten telkens met de B-melodie beginnen en niet met A zoals bij andere genealogieën.

Opmerking 1

Als men kijkt naar de woordaccenten in de latijnse tekst dan is het gebruik van de slotmelodieën niet altijd consequent. Maar de plaatsing van de accenten is vroeger waarschijnlijk anders geweest. Het gaat hier om de hebreeuwse eigennamen, die via het Grieks (het hele NT is immers in het Grieks overgeleverd) in de Latijnse tekst terecht zijn gekomen. De accentuatie in het Hebreeuws en Grieks is anders dan in het Latijn.

Opmerking 2

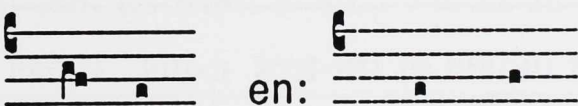
Op één plaats in het manuscript heb ik een wijziging aangebracht, omdat de componist (copiïst) zich duidelijk vergist heeft. De notatie is in het handschrift als volgt:

sal- mon. Sal- mon

Het tweede Salmon heeft een noot te veel en het eerste Salmon krijgt een slotmelodie die in het handschrift alleen maar voorkomt bij drie- of vier-lettergrepige woorden en nooit bij tweelettergrepige woorden. Heeft de copiïst gedacht aan bv. Sa-lo-mon?

Bij een B-melodie zoals hier wordt bij een tweelettergrepig woord altijd de uitgang sol - fa - mi gebruikt. Daarom deze correctie:

sal - mon Sal - mon

Andere genealogieën bevestigen dit.

Slotopmerking

Wat betreft het gebruik van hoofdletters en spelling heb ik mij gehouden aan het manuscript.

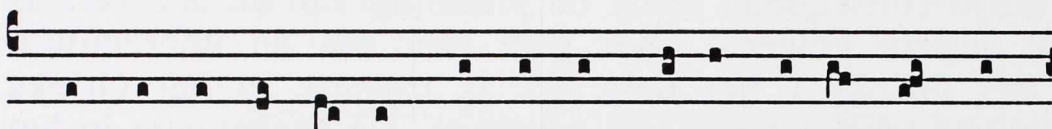
TRANSCRIPTIE

van Ms. 904 BNP fol. 10v- 11r en 11v (zie blz. 1)

cantetur ab uno presbytero

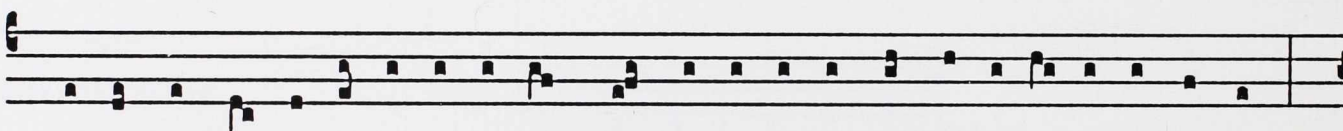
Do-mi-nus vo- bis- cum. Et cum spi- ri- tu tu- o.

GE- ne- o- lo- gi- a do-mi-ni nostri ie-su chris-ti

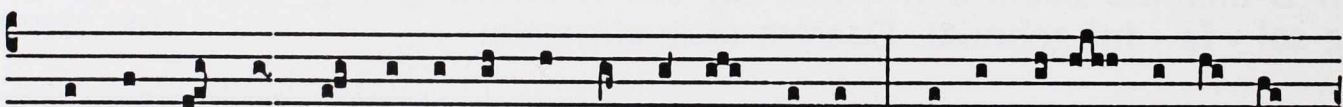
se-cundum ma-thae-um. Glo-ri-a ti-bi do-mi-ne

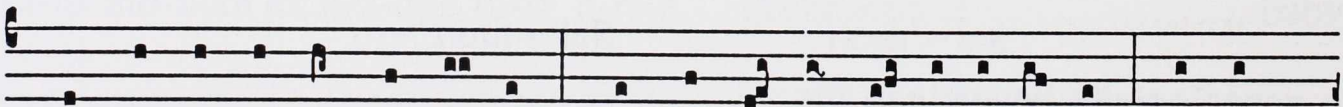
LI-ber ge-ne-ra-ti-o-nis ie-su chris-ti, fi- li- i da-vid fi-li- i a-braham.

Abraham autem ge-nu-it i-sa-ac. I-sa-ac autem ge-nu-it ia-cob.

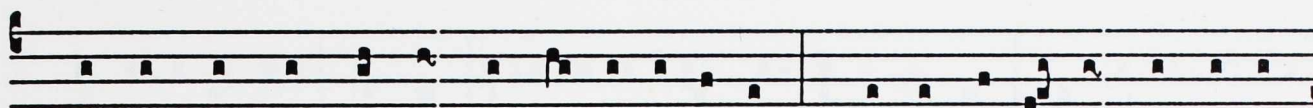
Iacob au-tem ge-nu-it iudam et fra-tres e-ius. Iudas autem ge-nu-it

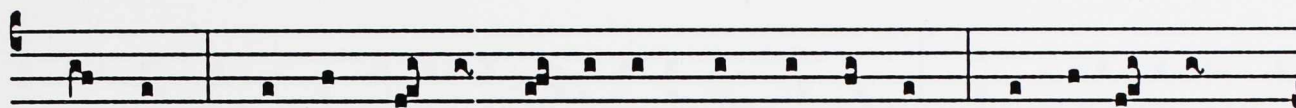
pha-rez et za-ram de thamar Pha-rez autem ge-nu-it es-ron. Es-ron

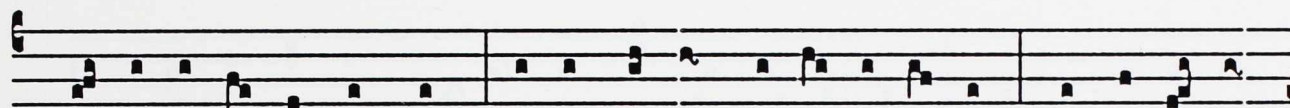
au-tem ge- nu-it a-ram. Aram autem ge-nu-it a-mi-na-daph

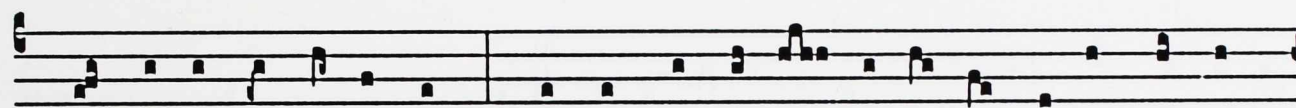
A-mi-na-daph autem ge-nu-it na-a-son. Na-a-son autem ge-nu-it

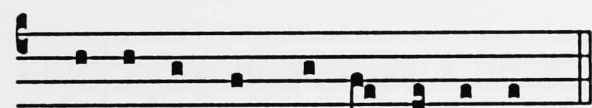
sal-mon. Salmon autem ge-nu-it booz de ro-ab. Bo-oz au-tem

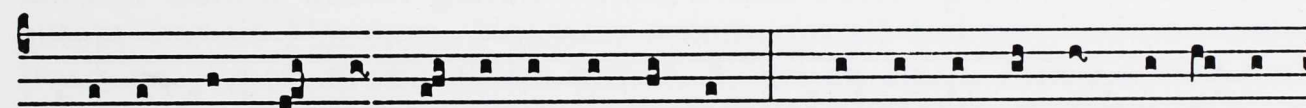
ge-nu-it o-bez ex ruth. Obez autem ge-nu-it ies-se. Ies-se autem

ge-nu-it da-vid re-gem. Da-vid autem rex ge-nu- it sa-lo-monem

ex e-a que fu-it u-ri- e.

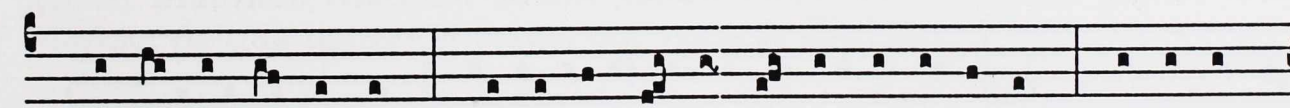
Sa-lo-mon au-tem ge-nuit ro-bo-am. Ro-bo-am autem ge-nu-it

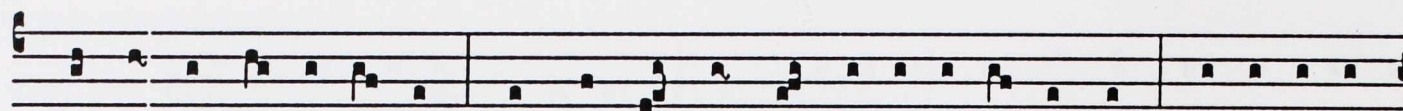
a- bi-am. A-bi-am au-tem ge-nu-it a- sa. A-sa autem ge-nu-

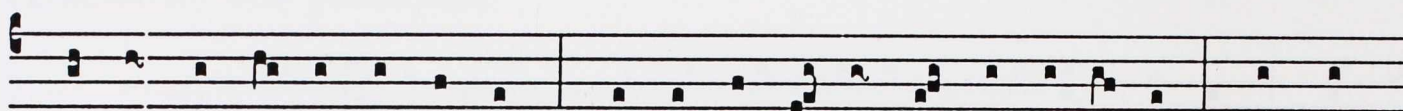
it io-sa-phat. Io-sa-phat autem ge-nu-it io-ram. Io-ram au-tem

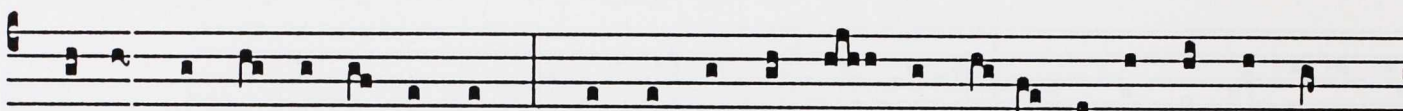
ge-nu-it o- zi- am. O-zi-as autem ge-nu-it io-a-tham. Io-a-tham

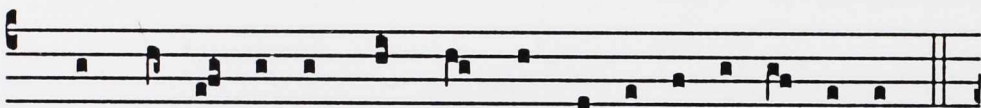
autem ge-nu-it a-chaz. Achaz au-tem ge-nu-it e-ze-chi-am. E-ze-chi-as

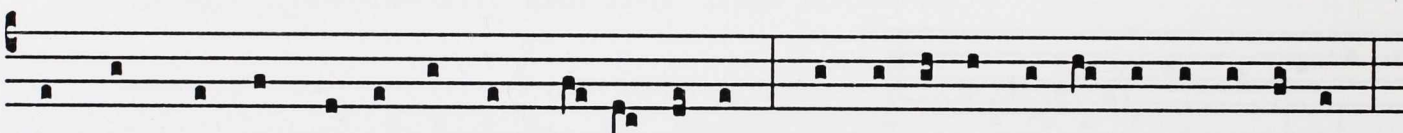
au-tem ge-nu-it manassem. Manasses au-tem ge-nu- it a-mon. A-mon

autem ge-nu-it io- si-am. Io- si- as au-tem ge-nu-it gecho-ni-am et

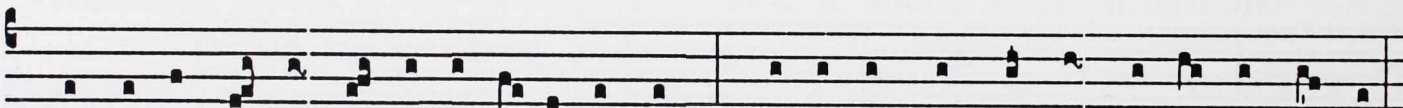
fra-tres e-ius in transmi-gra-ti-o-ne ba-bi-lo-nis.

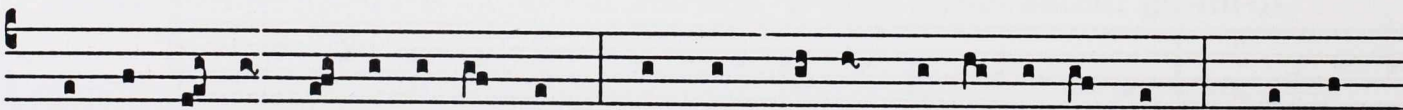
Et post transmigra-ti- o-nem ba-bi-lo-nis: ie-co-ni-as ge-nu-it sa-la-ti-el.

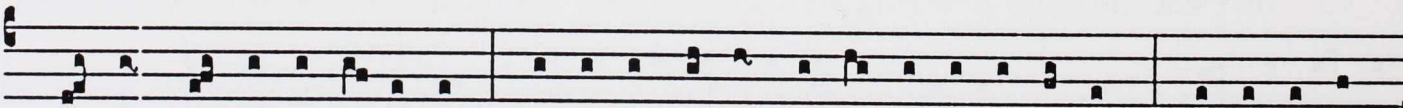
Sa-la-ti-el autem genu-it zorobabel. Zorobabel autem ge-nu-it a-bi-ud.

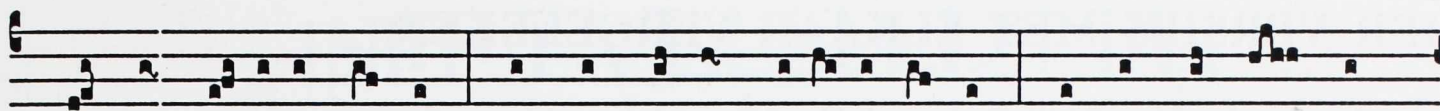
A-bi-ud autem ge-nu-it e-ly-a-chim. E-ly-a-chim autem ge-nu-it a-zor.

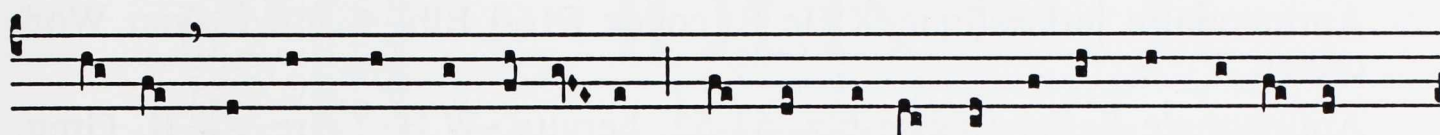
A-zor autem ge-nu-it sa-doch. Sadoch autem ge-nu-it a-chim. Achim

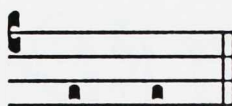
autem ge-nu-it e-li-ud. E-li-ud autem genu-it e-le-a-zar. E-le-a-zar

au-tem genuit mathan. Mathan autem genuit ia-cob. Ia-cob au-tem ge-

nu- it io-seph vi-rum ma-ri-e, de qua na-tus est ie-sus qui vo-ca-tur

chris-tus.

Tekst van de nieuwe vulgaat

Lectio sancti Evangelii secundum Matthaeum. 1, 1-16.

Liber generationis Iesu Christi, filii David, filii Abraham.

Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Iacob, Iacob autem genuit Iudam et fratres eius. Iudas autem genuit Phares et Zara de Thamar, Phares autem genuit Esrom, Esrom autem genuit Aram, Aram autem genuit Aminadab, Aminadab autem genuit Naasson, Naasson autem genuit Salmon, salmon autem genuit Booz de Rahab, Booz autem genuit Iobed ex Ruth, Iobed autem genuit Iesse, Iesse autem genuit David regem.

David autem genuit Salomonem ex ea quae fuit Uriae, Salomon autem genuit Roboam, Roboam autem genuit Abiam, Abia autem genuit Asa, Asa autem genuit Iosaphat, Iosaphat autem genuit Ioram, Ioram autem genuit Oziam, Ozias autem genuit Ioatham, Ioatham autem genuit Achaz, Achaz autem genuit Ezechiam, Ezechias autem genuit Manassen, Manasses autem genuit Amon, Amon autem genuit Iosiam, Iosias autem genuit Iechoniam et fratres eius in transmigratione Babylonis.

Et post transmigrationem Babylonis, Iechonias genuit Salathiel, Salathiel autem genuit Zorobabel, Zorobabel autem genuit Abiud, Abiud autem genuit Eliacim, Eliacim autem genuit Azor, Azor autem genuit Sadoc, Sadoc autem genuit Achim, Achim autem genuit Eliud, Eliud autem genuit Eleazar, Eleazar autem genuit Matthan, Matthan autem genuit Iacob, Iacob autem genuit Ioseph, virum Mariae, de qua natus est Iesus, qui vocatur Christus.

VIER VERSIES MET ELKAAR VERGELEKEN.

1. Ms. latin 904 BNP Rouen folio 10v, 11r en 11v.
2. "In Nativitate Domini ad matutinum", uitgave Solesmes 1926
3. Antiphonaire monastique XIIIe S. codex F160 Bibl. Cathedr. van Worcester.
4. Antiphonale Sarisburiense blz. 51-52, heruitg. W.H. Frère, dl. II, Greg. Press 1966.

GENEALOGIE volgens chartres 23 (?)

Deze genealogie, door Solesmes uitgewerkt, is de meest eenvoudige van opzet en juist daarom misschien ook wel de mooiste. De melodie lijkt afkomstig uit Chartres 23 (zie *Paléographie Musicale* XVII) maar ik heb daarvan nog geen bevestiging ontvangen vanuit Solesmes. Als dit inderdaad de bron is, dan is de bewerker nogal vrij met het manuscript omgesprongen. De twee melodieën A en B zijn met elkaar verbonden tot één muzikale zin, die dan steeds herhaald wordt. De melodieën A en B moeten zeer bekend geweest zijn, want ze komen terug in de andere genealogieën.

melodie A

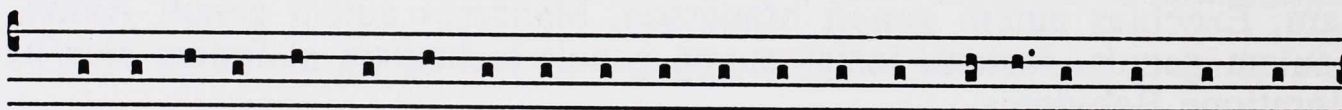
melodie B

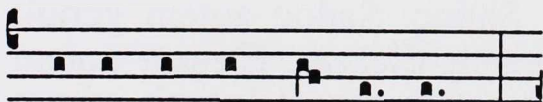
A-bra-ham ge-nu-it I- sa-ac. I-sa-ac au-tem ge-nu-it Ia-cob.

Wanneer de formule "...autem genuit..." met tekst uitgebreid wordt, wordt de reciteertoon verlengd:

melodie A

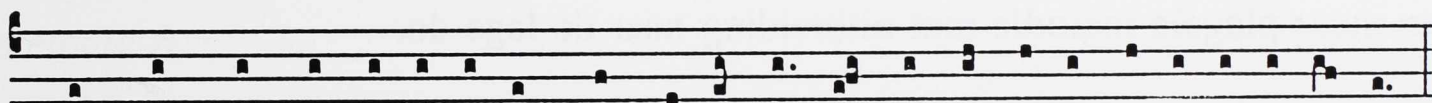
Io-si-as au-tem ge-nu-it Iecho-ni-am et fra-tres e-ius in transmi-gra-

ti- o- ne Ba- by-ló-nis

IN EP· EVGE· SELD· MAT·
LIBER GENE
 RATIONIS· IHV
 XPI FILII DAVID
 FILII ABRAHAM
 Abrahamus genuit Isaac.
 Isaac autem genuit Iacob.
 Iacob autem genuit Iudam.

melodie B

Et post transmigra-ti-o-nem Ba-by-lo-nis Ie-cho-ni-as ge-nu-it Sa-la-thi-el.

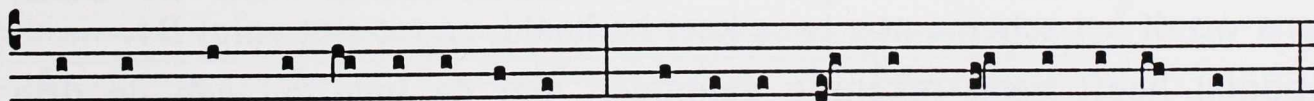
Het melodisch schema van deze genealogie is nog eenvoudiger dan in het handschrift Rouen: de combinatie AB wordt steeds herhaald. De driedeling in de tekst wordt niet ondersteund door de melodieën.

DE GENEALOGIE uit het Antiphonale van Worcester.

De melodieën A en B worden ook hier gevonden:

melodie A

melodie B

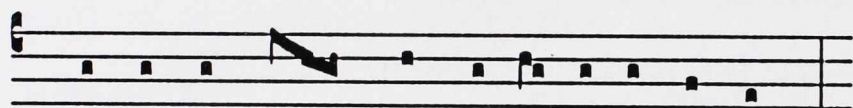
A-bra-ham ge-nu- it I-sa-ac. I-sa-ac au-tem ge- nu-it Ia-cob.

De componist heeft gezocht naar meer variatie en hij voegt twee melodieën toe:

Melodie D:

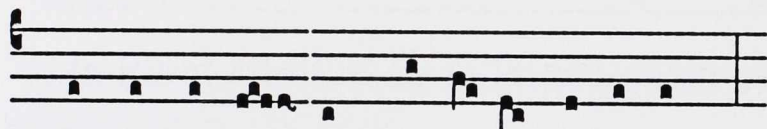
Een variatie van melodie A met uitbreiding naar boven, naar de hoge do.

Sa-lo-mon au- tem ge-nu-it ro-bo-am.

melodie E:

Een meer plagale melodie met uitbreiding naar de lage do.

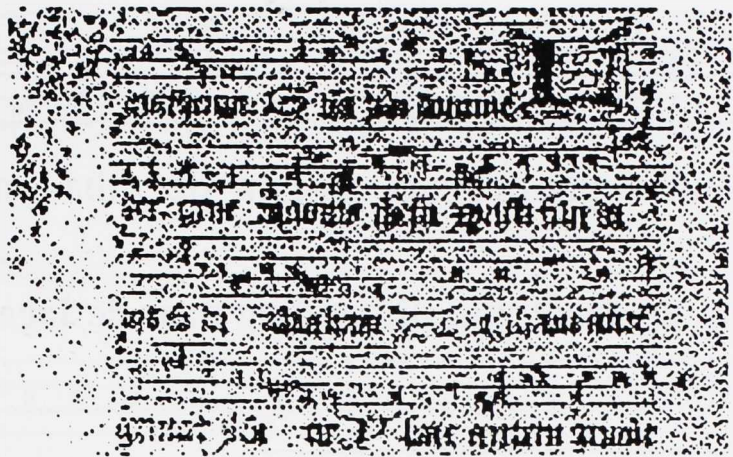
Ro-bo-am au-tem ge-nu-it a-bi-am.

Het melodieschema ziet er dan als volgt uit:

ABDE	ABDE	ABDE	
ABDE	ABDE	AEDE	ABD B1 BDE
ABDE	ABDE	B1	

De normale opeenvolging is ABDE. Hier wordt op twee plaatsen van afgeweken: na vijf schema's volgt één keer AEDE, daarna ABD B1 BDE. Vervolgens wordt het schema nog twee keer herhaald, en tot slot volgt B1.

De componist heeft geen rekening gehouden met de indeling van de drie geslachtslijsten: de melodieën volgen elkaar steeds op in de volgorde A B D E. Als van deze volgorde afgeweken wordt, lijkt daar geen reden voor aan te wijzen en schijnt het gebruik van de diverse melodieën willekeurig.

Ook hier vinden wij de melodieën A en B terug, maar rijker versierd en met uitgebreide slotcadensen.

Dat laatste geldt ook voor de nieuwe toegevoegde melodieën.

melodie A:

A-bra-ham au-tem ge- nu-it Y- sa- ac.

melodie B:

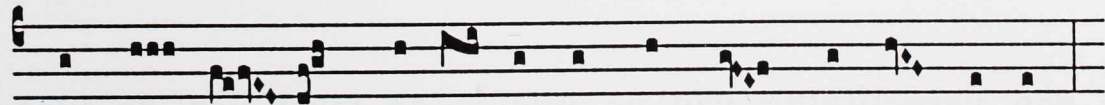
Y- sa- ac au- tem ge- nu- it ia- cob

bij melodie B2 is alleen de kop van de melodie anders:

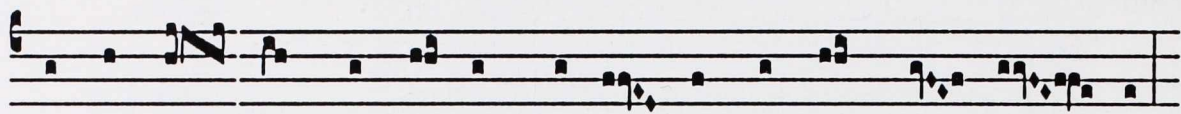
Es- rom au- tem ge- nu- it a- ram

melodie F:

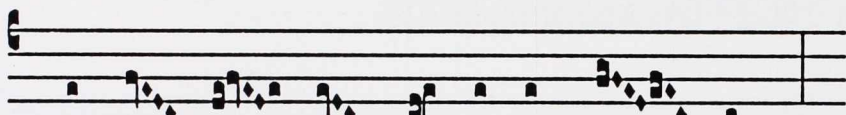
Ia- cob au- tem ge- nu- it iu-dam et fra-tres e- ius.

Melodie G stijgt naar de hoge do en heeft zo de grootste omvang (septiem).
Er is veel verwantschap met melodie A.

Iu-das au- tem ge- nu-it pha-res et za-ram de tha- mar.

Melodie H is plagaal en vindt zijn uitbreiding naar de lage do en eindigt zelfs op deze do.

Pha-res au- tem ge- nu-it es- rom.

De zes melodieën (A, B, F, G, H en B2) worden door de componist steeds in dezelfde volgorde gebruikt, waardoor een rijke afwisseling ontstaat.
Steeds aan het einde van iedere geslachtslijst wijkt de componist van het schema af.

Bij de lijst van de Patriarchen wordt op het einde melodie G ingelast.
Bij de lijst van de Koningen krijgt melodie B een vrije uitbreiding, ook al vanwege de langere tekst.

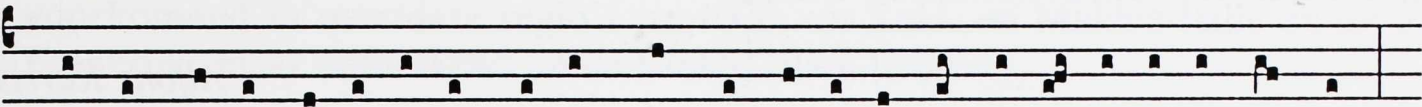
Het slot van de derde geslachtslijst: “de qua natus est Iesus qui vocatur Christus” krijgt een nieuwe afsluitende melodie waarin fragmenten gebruikt zijn uit bovenstaande melodieën.

De derde lijst begint met een vrije melodie (V) die niet te rubriceren is.
Het schema is dan als volgt:

- A(Abraham autem genuit isaac)
- BFGHB2 ABFGHB2 AG
- BFGHB2 ABFGHB2 AB + uitbreiding
- VGFB2! ABFGHB2 BV1

Tenslotte volgt nu een vergelijking van de inleidende tekst van de vier genealogieën.

2. *Genealogie Chartres (?) (restauratie Solesmes)*

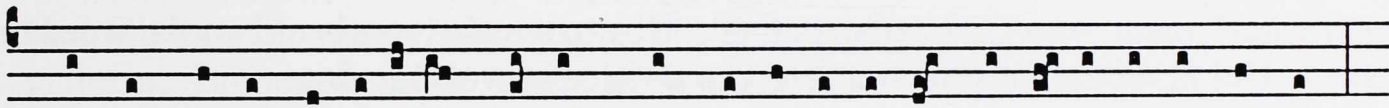
Li-ber ge-ne-ra-ti-o-nis Ie-su Chris-ti fi-li-i da-vid fi-li-i a-bra-ham.

1. *Genealogie Rouen*

Li-ber ge-ne-ra-ti-o-nis Ie-su Chris-ti fi-li-i da-vid fi-li-i a-bra-ham.

3. *Genealogie Worcester*

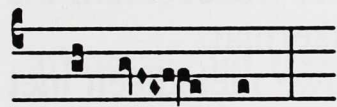

Li-ber ge-ne-ra-ti-o-nis Ie-su Chris-ti fi-li-i da-vid fi-li-i a-bra-ham.

4. *Genealogie Salisbury (Sarisburiense)*

Li-ber ge-ne- ra-ti- o-nis ihe-su chris-te fi-li- i da-vid fi- li- i

a-bra- ham.

HISTORISCHE GELEDING (II) EN TEKSTADAPTATIES IN HET ALLELUIAREPERTOIRE

Alfons Kurris

In de eerste aflevering van deze serie (TvG 1997-1) werd gespeurd naar de band tussen liturgie en het Alleluia. De tweede aflevering (TvG 1997-2) behandelde de verschillende compositietechnieken van de 10e eeuwse alleluiamelodieën. Met onderstaand artikel wordt de serie over het Alleluia besloten. Nu wordt specifiek ingegaan op de relatie tussen tekst en melodie.

In het vorige artikel zijn de kenmerken besproken van de alleluiamelodieën van de eerste periode van de muzikale overlevering. Na 1000 is er sprake van een explosieve groei.

In meerdere kerkprovincies is het alleluia zo populair, dat er telkens nieuwe gecomponeerd worden op oude en nieuwe teksten. Ook nieuwe teksten worden met oude melodieën verbonden. Zoals reeds gezegd, spreken we liever niet van 'contrafacten' maar van 'tekstadaptaties'. Het originele voorbeeld moet worden bijgesteld. Dat is niet altijd ten voordele van de nieuwe vormgeving.

De herkomst van de nieuwe melodieën, al dan niet voorzien van nieuwe teksten, en ook de tekstadaptaties zijn gemakkelijk te traceren. In een thematische catalogoog zijn de bronnen aangegeven¹. We onderscheiden een aantal melodieën die tegelijk in meerdere regio's voorkomen. We noemen ze dus supra-regionaal.

Supra-regionale melodieën na 970

In lijst 1 bevinden zich de melodieën die na 1000 regionaal zijn ontstaan en vandaar hun positie hebben ingenomen in de liturgische praktijk. De meeste melodieën zijn ontstaan in de kerkprovincies die in de elfde eeuw in liturgisch opzicht erg productief blijken te zijn. We denken aan het gebied van Zuid-Italië met Beneventum als kerk en aan Zuid-Frankrijk met de kloosters Albi en Yrieix als bakermat.

Opvallend is dat evangelieteksten de voorkeur gaan krijgen. Nieuwe melodieën met nieuwe teksten maar evenzeer nieuwe teksten op oude melodieën dienen de liturgie extra profiel te geven. Het alleluia dat oorspronkelijk vooral als aankondiging van het evangelie algemeen van karakter was, wordt nu echt proprium. Het profileert het liturgisch feest door het evangelie voordat het verkondigd is te citeren of door de gedachtenis van de heilige met een eigen tekst te illustreren. Wie echter kennis neemt van de melodieën zal bemerken dat de solisten de ruimte krijgen. De relatie tekst - melodie wordt losser. Het is boeiend te zien hoe vanuit de uithoeken van Europa de melodieën zich verspreiden en zelfs terecht komen in de brede stroom van de kerk.

Lijst 1

Supra-regionale melodieën

voorkomend in meerdere regio's na 1000, uit Zuid- en Midden-Italië en uit Zuid-Frankrijk, maar ontbrekend in de Sankt-Gallen traditie.

Timebunt	GT 337	Loquebantur	GT 431
Iuravit	489	Magnus Dominus	302
Veni sancte	253	Post dies octo	217
Amavit	495	Propitius esto	345
Beatus vir sanctus	621	Quinque prudentes	502
Confitebuntur	478	Venite ad me	619
Felix es sacra	414	Dulce lignum	598 (deze melodie komt na 1000 ook in Duitsland voor)

Regionale melodieën na 1000

Lijst 2 bevat melodieën die slechts in één regio voorkomen. De regio's Midden- en Noord Italië blijken eveneens productief. Deze regionaal onstane melodieën hebben hun weg gevonden naar andere streken. We volstaan met een opsomming. Het is niet eenvoudig de nieuwe melodische stijl in enkele woorden te vatten. De nieuwe melodieën zijn meer individualistisch van aard en onttrekken zich aan algemene criteria. Binnen dezelfde regio treden ook teveel kleine melodische varianten op. Via enkele toegankelijke handschriften is het mogelijk een goede transcriptie te maken.

Lijst 2

Regionale melodieën na 1000

Afkomstig uit Aquitanië: regionaal onstane melodieën.

Cantate Domino	GT 276	Pretiosa	GT 463
Constitues	428	Solve iubente	665

afkomstig uit Italië: Noord - Midden - Zuid

Corpora sanctorum	GT 459	n-m	Qui sequitur me	480	m
Deus qui sedes	289	n-m-z	Regnavit Dominus	242	m-z
Exivi a Patre	230	n-m			+ Montpellier
Haec est vera fraternitas	460	n-m-z	Sancte Paule	666	n-m
Haec est virgo	501	n-m	Sancte Michaël	609	n-m
Loquebar	528	n-m	Sancti tui Domine	464	m-z
O quam pulchra	501	m-z	Spiritus sanctus	432	z

Tekstadaptaties

In het Graduale staan 26 alleluia's die gebaseerd zijn op een oudere stammelodie (zie lijst 3). Hier is dus sprake van tekstadaptatie. Hierbij zijn niet inbegrepen die oude melodietypen die in het vorige artikel besproken zijn. Melodietypen zoals all.

Ostende nobis, zijn van het begin al voorzien van meerdere teksten. Dat sluit niet uit dat ook in een latere fase nieuwe teksten worden verbonden met de typemelodieën. Vergelijk *Alleluia Benedictus qui venit* (GT 59).

Lijst 3
Tekstadaptaties

Crastina die	(stammelodie: Benedictus es)	GT 39
Surrexit Christus qui creavit	(— Laudate Dominum omnes)	209
Cognoverunt	(— Domine Deus salutis)	220
Ego sum pastor	(— Mirabilis)	223
Surrexit Christus et illuxit	(— Fulgebunt)	230
Spiritus est qui vivificat	(— Dicite in gentibus)	245
Emitte spiritum	(— Laudate Dominum omnes gentes)	249
Dum complerentur	(— Iustus ut palma)	250
Cantate Dominum	(— Qui timent)	330
Verbo Domini	(— Angelus Domini)	361
Caro mea	(— Laetabitur)	378
Bene fundata	(— Te Martyrum)	399
Propter veritatem	(— Dominus regnavit)	415
Ego vos elegi	(— Iusti epulentur)	429
Te gloriosus	(— Te martyrum)	432
O quam bonus	(— Iustus ut palma)	517
Senex puerum	(— Iustus ut palma)	544
Rogavi pro te	(— Iuravit)	549
Tanto tempore	(— Benedictus es)	560
Candor est lucis	(— Laetabitur)	585
Levita Laurentius	(— Laetabitur)	588
Assumpta est	(— Te martyrum)	591
Sollemnitas	(— Laetabitur)	597
Sancte Michael	(— Sancte Paule)	609
Franciscus pauper	(— Posuisti)	613
Vir Dei	(— Domine in virtute)	870

Het procédé van tekstadaptatie blijkt een hachelijke zaak. De originele betrokkenheid van tekst en klank wordt geweld aangedaan. In meerdere gevallen is aan te tonen dat de expressieve klankwaarde op belangrijke woorden in de tekstadaptatie volledig verdwijnt. Het is de moeite waard om van deze nivellering kennis te nemen. We zullen nu één voorbeeld nauwkeuriger bestuderen.

Een voorbeeld

We gaan uit van een melodie die maar liefst met 25 verschillende teksten is overgeleverd. De melodie is kennelijk zeer geliefd en bruikbaar voor teksten van allerlei aard. De tekst die waarschijnlijk het eerst op deze melodie is geschreven is *Iusti epulentur*. Ze is ontleend aan psalm 68. We treffen deze tekst aan in de oudste handschriften en steeds verbonden met onze stammelodie. In het Graduale Romanum is echter nog een andere tekst aanwezig die verbonden is met dezelfde melodie, nl. *Ego vos elegi*. Het is interessant te onderzoeken hoe deze tekst zich verhoudt tot de vóórgegeven melodie. De tekst *Ego vos elegi* komt nog niet voor in de oude bronnen en is een latere toevoeging. Het is niet verwonderlijk dat de originele tekst-melodiecombinatie - *Iusti epulentur* - veel organischer verloopt dan de aanpassing. Hiervoor zijn objectieve criteria aan te voeren.

De melodie van het alleluia zelf is opgebouwd uit gesloten motieven. Het melisma is een doorwerking van de aanhef. Herhaling en doorwerking bepalen de voortgang van de melodie. Bovendien kunnen we constateren dat het slot van het vers een letterlijke herhaling is van het gehele alleluia. In de analyse noemen we dit deel A.

Tekstopbouw

Iusti epulentur et
exsultent in conspectu Dei:
delectentur in laetitia.
(Vulgaat ps. 68,4)

Vertaling: (K.B.S.) Willibrord 1995
Maar de rechtvaardigen zijn verheugd
Breken uit in jubel voor God
en uitgelaten vieren zij feest.

Et iusti epulentur et
exsultent in conspectu Dei:
et delectentur in laetitia.
(Neo-vulgaat)

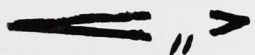
(K.B.S.) Willibrord 1975
De rechtvaardigen echter- met jubel verblijden
zij zich voor Gods aanschijn:
vieren in vervoering hun vreugde.

De vertaling (door I. Gerhard en M. van der Zeijden) uit de Willibrordbijbel van 1975 is dichtelijker: de emotionele geladenheid komt er sterker in tot uitdrukking. De tekst vertolkt de vreugde van degenen die door God gerechtvaardigd zijn. Het is een cumulatie van vreugdetermen. In feite is het één volledig psalmvers, waarin het parallellisme tevens een versterking is . Het navers *delectentur in laetitia* (vieren in vervoering hun vreugde) is door de opstapeling van termen een intensivering van de inhoud van het voorvers: vreugde gaat over in uitgelatenheid.

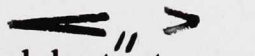
Het is duidelijk dat de melodie de syntaxis van de tekst respecteert. Het geheel wordt in drie delen verdeeld terwijl heel duidelijk het hoogtepunt van de tekst *delectentur in laetitia* in de stijging en uitbreiding van de melodie tot uitdrukking komt.

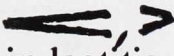
Melodieopbouw

Bekijken we het vers op zichzelf, dan kunnen we constateren dat de intensivering van de melodie in relatie tot de tekst als volgt is weer te geven:

iusti epulentur

et exsultent in conspectu Dei

delectentur ...

in laetitia

In de eerste twee tekstfragmenten ligt de nadruk op het einde:
de rechtvaardigen zijn verheugd
zij juichen voor het aanschijn van God.

In het laatste tekstfragment krijgen de beide aanvullende termen *delectentur in laetitia* hun volle waarde, terwijl het binnenmelisme op *delectentur* wel heel bijzon-

A

I

A

L. le-   lu- ia.

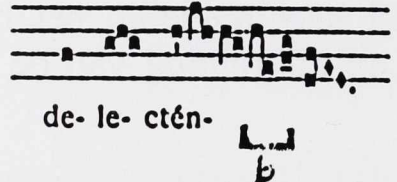
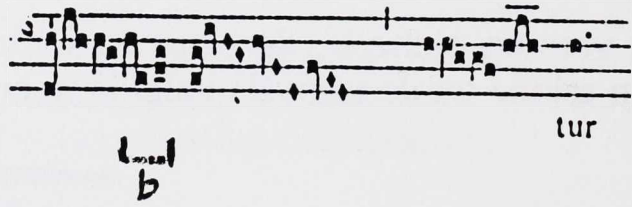
B

 Iu- sti

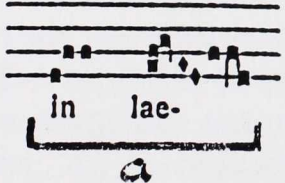
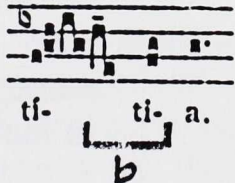
 e-pu- lén- tur,

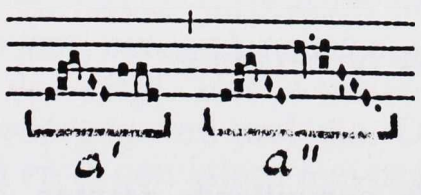
 et exsúl- tent in con-spé- ctu De- i :

C

 de- le- ctén- tur

A

 in lae- ti- ti- a.

Muziekvoorbeeld 1

der de uitbundigheid van de rechtvaardigen in beeld brengt. Tekst en melodie zijn ten diepste in hun aard verwant: de sensitieve waarde van de tekst wordt door de melodie versterkt.

De middelen waarmee dit tot stand is gekomen, zijn heel organisch. De aanhef en het melisma van het alleluia bepalen de inhoud. Zelfs in het detail keert het timbre van het gegeven alleluia terug in het vers. Zie muziekvoorbeeld 1.

De hoofdindeling is A (alleluia) B-C-A. Het tekstfragment *iusti epulentur* is een doorwerking van de aanhef van het alleluia. De melodie doorloopt de terts re-fa en stijgt dan naar de kwint: karakteristiek is de melodische wending la-mi-fa-sol, die terugkeert in het binnenmelisme *delectentur*. Dezelfde modale opbouw kerrt terug in het tweede deel van de tekst dat grammaticaal nog steeds tot het voorvers behoort: *et exsultent* (re-fa) *in conspectu Dei* (re-fa-la). Dit hoofdgedeelte vormt één geheel en wordt afgesloten met een klare cadens.

Het hoogtepunt bevindt zich duidelijk op *delectentur*. Het binnenmelisma berust op herhaling en doorwerking. Interessant is dat de karakteristieke wending op *alleluia* hier opnieuw benut wordt. Daardoor wordt ook de herhaling van de alleluiamelodie op het einde voorbereid. De constructie van de melodie op zichzelf is heel consistent. Het een vloeit uit het ander voort maar de artistieke waarde ligt vooral in de innerlijke samenhang van tekst en melodie, zodat zowel de cognitieve inhoud alsook de sensitieve geladenheid van de tekst in de klank wordt opengelegd. De vraag is nu: wat gebeurt er als een nieuwe tekst aan de gegeven melodie wordt aangepast? wat blijft er bewaard, wat gaat er verloren?

Adaptatie: Ego vos elegi

In de tekstadaptatie van het alleluia *Ego vos elegi* keert dezelfde melodie met een enkele toevoeging nagenoeg letterlijk terug. De tekst is ontleend aan het Johannes-evangelie:

Ego vos elegi de mundo
ut eatis et fructum afferatis
et fructus vester maneat.

Ik heb jullie uitgekozen uit de wereld
om op tocht te gaan en vruchten voort te brengen
en uw vrucht blijve.

Merkwaardigerwijs ontbreekt in de grondtekst *de mundo*. Het begin van deze tekst wordt bovendien voorafgegaan door een belangrijke zin:

Niet jullie bent het die Mij hebt gekozen: / Ik heb jullie gekozen /
en Ik heb gemaakt dat jullie uitgaan en vrucht dragen, / en uw vrucht blijve (Johannes 15:16).

Door de uitverkiezing en de zending zijn de leerlingen in staat vruchten te dragen want - zo eindigt het vers: 'als je aan de Vader iets vraagt, je beroepend op Mij, dan zal Hij het je geven'.

Tegenover deze rijkdom aan betekenis steekt de zangtekst wat bleekjes af. De

A

V. Iu- sti e-pu- lén- tur,
 V. E- go vos e- lé- gi

B

et exsúl- tent in con- spé- ctu De- i :
 de mun- do, ut e- á- tis,
 et fru- ctum af- fe- rá- tis :

C

de- le- ctén- tur
 et fru- ctus

D

in lae- tí- ti- a.
 ve- ster má- ne- at.

Muziekvoorbeeld 2

tegenstelling –de leerlingen tegenover de Heer zelf– is nagenoeg weggefallen, evenals het beroep dat ze mogen doen op de kracht van de Vader. Onze tekst die *de mundo* toevoegt, preludeert op wat volgt in Johannes:

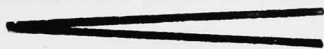
Als de wereld je haat, besef dan dat zij allereerst mij heeft gehaat, vóór jullie (Johannes 15:18).

De betekenis van het begrip ‘wereld’ in Johanneïsche zin wordt nu pas duidelijk. De wereld is goddeloos, aan zichzelf overgeleverd: iemand uit de wereld roepen betekent roepen tot een nieuwe bestemming. Zie muziekvoorbeeld 2.

Hoe is deze tekst nu verbonden met de voorgegeven melodie? In de versie die is opgenomen in het Graduale Romanum wordt de tekst als volgt ingedeeld:

Ego vos elegi / de mundo ut eatis / et fructum afferatis / et fructus vester maneat.

Syntactisch klopt dat niet. Als de eerste zin eindigt na *elegi*, komt *de mundo* bij *ut eatis*. Het zinsverband is zo verstoord. Omdat de gegeven evangelietekst langer is dan het psalmvers, althans meer woorden bevat, voelde de schrijver van de versie in het Graduale zich genoodzaakt het fragment *et fructum afferatis* toe te voegen en wel als een melodische herhaling van *de mundo ut eatis* ... Hiermee wordt het evenwicht van de totale compositie verstoord. Het woord *fructum* dat centraal staat in het eerste deel van de tekst klinkt als voorbereiding van *afferatis*. Het grote binnenmelisma –in de oorspronkelijke versie op *delectentur* – valt nu op de herhaling van het woord *fructus* dat in dit zinsverband helemaal gericht is op:

fructus vester maneat uw vrucht blijve.

De melodieontplooiing komt dus te laat. Dat de schrijver hier in moeilijkheden komt, blijkt uit de afronding van de tekst: de twee woorden van de tekst die hier overblijven zijn *vester maneat*. Er rest de schrijver niets dan de deze twee woorden te koppelen met de herhalingsmelodie van het alleluia. Het geheel is eigenlijk een wangedrocht.

Hoe het anders en veel beter kan, blijkt uit een versie van dezelfde tekst op de gegeven melodie die we aantreffen in Roma Angelica 123. Zie muziekvoorbeeld 3. Hier is het zinsverband in tact gebleven. Door een paar reciteernoten in te lassen, wordt de eenheid van het zinsverband gewaarborgd:

Ego vos elegi de mundo / ut eatis et fructum afferatis / et fructus vester maneat.

In deze driedeling komt de betekenis van de tekst heel duidelijk naar voren. Merk op hoe in de versie het woord *fructum*, wanneer het voor het eerst voorkomt, melodisch wordt geaccentueerd. Ook in het derde tekstfragment is de logische inhoud gewaarborgd. Weliswaar komt het grote binnenmelisma te liggen op het bezittelijk voornaamwoord *vester*, maar dit verwijst verder naar *maneat*.

Conclusie: de emotionele geladenheid van het psalmvers *iusti epulentur* is van een totaal andere strekking dan de evangelietekst. De adaptatie blijft op dit niveau van nature in gebreke. De beide versies van de adaptatietekst *Ego vos elegi* zijn inhoudelijk ongelijk. De versie die helaas in ons Graduale voorkomt, is beneden de maat. Het tekstverband wordt op drie plaatsen verstoord. De versie in de Italiaanse traditie, neergelegd in ms. Roma Angelica 123 uit Bologna is een toevalstreffer: men zong aldaar zuiverder naar de betekenis van de tekst.

Vrije tekstadaptatie: Alleluia Ave Maria.

Tenslotte geef ik nog een voorbeeld van een vrijere adaptatie op dezelfde melodie. De tekst *Ave Maria* heeft een totaal andere gevoelswaarde. Deze melodie is een transcriptie van de versie die in een handschrift uit de Beneventaanse traditie staat opgetekend, nl. Benevento 34. Zie muziekvoorbeeld 4.

We zien dat het eerste tekstgedeelte *Ave Maria gratia plena* een variant is van *Iusti epulentur. Dominus tecum* is een verkorting van *et exsultent in conspectu Dei*. Dan volgt in de Beneventaanse melodie een recitatief op de grondtoon: *benedicta tu inter*. Het procédé om door toevoeging van recitatiefnoten vóór het hoofdaccent de samenhang van de tekst trouw te blijven, wordt hier opnieuw toegepast. Het grote melisma, in de oorspronkelijke zetting op *delectentur*, valt hier op het in het middeleeuws Latijn kennelijk verplaatste hoofdaccent van *mulières* (in het klassiek Latijn *mulieres*). De melodie van het alleluia wordt benut voor de slotzin *et benedictus fructus ventris tui*. We merken op dat de melodische aanhef *alle ...* is uitgebreid door toevoeging van recitatiefnoten en kleine omspelingen. Bij *tui* volgt de herhaling vanaf *allelu...* Vanzelfsprekend dat het slotmelisma in zijn geheel wordt herhaald, hoewel het niet is uitgeschreven.

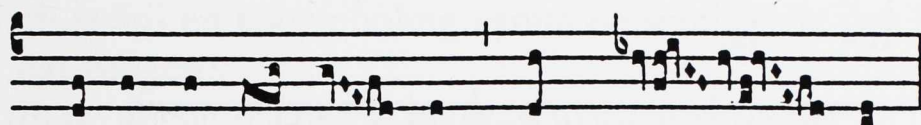
Tekstadaptaties zijn zelden van gelijke kwaliteit als het origineel. De gegeven voorbeelden laten zien dat het op twee niveaus verkeerd kan gaan, namelijk op het terrein van de syntaxis, maar zeker op het terrein van de gevoelswaarde die de oorspronkelijke tekst met de melodie heeft. Toegegeven: bij het repertoire van het alleluia ligt de verstrengeling minder pregnant dan bijvoorbeeld bij het genre van de introïtus en communio. De gegeven tekst-melodiecombinatie *Iusti epulentur* is echter een duidelijk voorbeeld van diepe verworteling van klank en tekst, zowel op het niveau van tekstgeleding en articulatie als op het niveau van de gevoelsinhoud. Bij de tekstadaptatie uit ons Graduale gaat het op beide terreinen verkeerd. De versie van Angelica redt de syntaxis, maar de inhoud van de tekst krijgt in de muziek niet de juiste expressie. Op de *Ave Maria*-tekst die gezongen wordt op de zelfde melodie is de accentuering wel in orde. Bij herhaald zingen ontgaat het echter niemand dat er nog maar een bleke rest is overgebleven van de oorspronkelijke, stralende melodie. ■

NOOT:

1. SCHLAGER, KARL HEINZ: *Thematischer Katalog der ältesten Alleluia-Melodien aus Handschriften des 10. und 11. Jahrhunderts, ausgenommen das ambrosianische, altrömische und altspanische Repertoire* (verlegt bei Walter Ricke, München 1965).

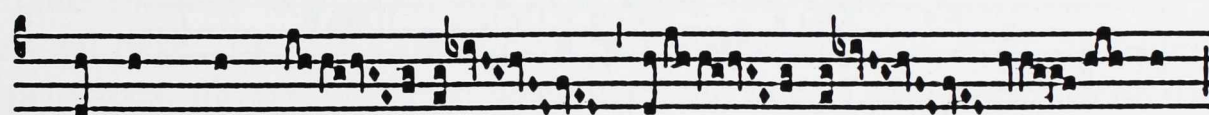
Al- le - lu- ia.

E- go vos e- le- gi de mun- do

ut e- a- - tis et fruc- tum af- fe-ra- tis:

et fruc-tus ves- - - - ter

ma ne-at.

Alleluia Ego vos elegi met de tekstplaatsing naar Angelica 123

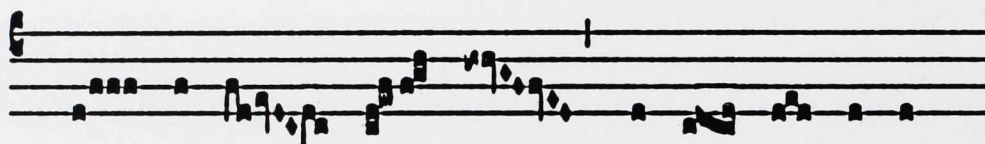
Muziekvoorbeeld 3

Al- le - lu- ia.

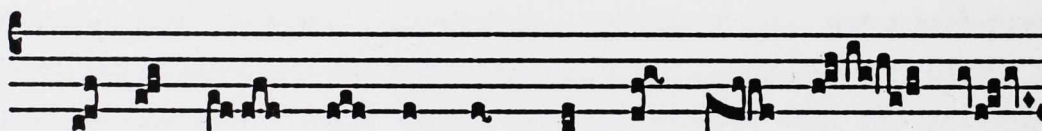
A- ve Ma-ri- a gra-ti-a ple- na.

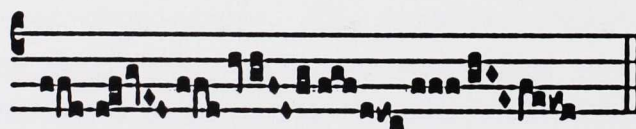
Do- mi-nus te- cum be-ne- dic-ta tu

in-ter mu-li- e- res.

et be- ne- dic-tus fruc-tus ven-tris tu- i.

Adaptatie Ave Maria uit Benenevent 34
op originele melodie Justi epulentur

Muziekvoorbeeld 4

NEUMA, PNEUMA EN STEMBUIGING BIJ HET ZINGEN VAN GREGORIAANS

Lida Dekkers

Dit artikel is een eerste in een reeks van drie over stem- en koorvorming ten dienste van het zingen van gregoriaans volgens de handschriften. De inzichten die erin verwoord worden ontstonden vanuit de praktijk en zijn de vrucht van studie en ervaring.

Een stem- en koorscholing vanuit de semiologie van het gregoriaans; wat wil dat zeggen?

In de eerste plaats zal hiervan worden verlangd:

- verbondenheid met de voordracht van de gezangen, dat wil zeggen naar tekst en melodie,

- verbondenheid met het ritme,

- verbondenheid met de modaliteit,

- verbondenheid met de taal en haar traditie.

Bij dit alles vormen de neumen, als bouwstenen van woord en toon, de leidraad om te komen tot een verantwoord stemgebruik.

De semiologie van het gregoriaans heeft ons inzicht verschaft in de interpretatie ervan volgens de oudste handschriften. Daarmee lijkt de noodzaak geboren deze interpretatie recht te doen met een zangwijze die hieraan dienstbaar is. In veel opzichten zal deze afwijken van de huidige koorscholing, die stoelt op negentiende-eeuwse principes, die op hun beurt weer wortelen in de Duits-romantische traditie.

In geschriften uit de middeleeuwen is ons veel overgeleverd over de praktijk van het zingen. Weliswaar vinden we veel beschrijvingen van goede en slechte zangwijzen, zoals het zingen met heldere of zoetgevooisde stem, maar een echte methode, compleet met oefeningen, ontbreekt. Over de vocaal-technische aspecten weten we nagenoeg niets. Daarom is er van een zangschool voor het gregoriaans geen sprake. Een voor het gregoriaans geëigend stemgebruik ontwikkelt zich vanuit het zingen van de gezangen zelf en is de vrucht van een diepgaand begrip van het repertoire, zijn traditie en de historische context, waarin het is geworteld.

Kenmerken van het repertoire en stemgebruik

1. Veel gregoriaanse gezangen hebben een relatief kleine omvang. Voor de zanger of korist betekent dit dat hij veelal in één ligging van zijn stem zal zingen: binnen deze kleine omvang is het goed mogelijk in hetzelfde stemregister te blijven.

2. In veel gezangen is de verbondenheid van taal en melodie, woord en toon zeer innig. Dit wordt uitgedrukt in de neumen, de bouwstenen voor het gezang. Van de zanger wordt verlangd deze neumen in stembuigingen om te zetten op een manier die geen afbreuk doet aan het woord- en taaleigene. Wat wil dat zeggen?

- Voor een adequate tekstvoordracht moet de zangstem geworteld blijven in de

spreekstem. Vanuit de spreekstem kan zich de zangstem ontplooien via recitatie en psalmodie. De finalis of grondtoon is in ligging dus verweven met de hoogte van de spreekstem, de tuba of dominanttoon met de roepstem. Het laat zich raden dat dit voor mannen- en vrouwenstemmen verschillende consequenties heeft met betrekking tot de keuze van de toonhoogte.

- Voor de verstaanbaarheid van de tekst is het nodig de vocalen niet te egaliseren, maar hun eigen kleur en karakter te handhaven. Met name in melismen heeft dit gevolgen. De consonanten, speciaal in liquescenten, worden gezongen op toon. Ze worden daarmee in de klank opgenomen en in de zangstem gevormd. Daarmee maken ze onderdeel uit van de toon en bouwen mee aan de melodie.

Klinkers en medeklinkers worden niet 'geplaatst' maar vinden hun focus en richting vanuit het taaleigene. Het repertoire is gevormd op frankische bodem. Het late Latijn was daar voor een belangrijk deel onderworpen aan de karakteristieken van het (vroeg) Frans. Deze uiten zich onder andere in nasaliteit van vocalen en consonanten (vooral in liquescens-neumen), elasticiteit in de lengte van de klinkers, buigzaamheid in de intonatie en accentuering naar het einde van de zin.

3. Binnen een modus hebben de tonen verschillende functies. Dit verlangt van de zanger een alert oor en een soepele, buigzame stem:

- De constructieve tonen, zoals de finalis, dominant en reciteertoon hebben een spilfunctie binnen de melodie. Dikwijls zijn zij weergegeven door structurneumen. Ze vragen om een heldere, vaste, resonansrijke stemgeving.

- Interactie tussen de tonen binnen een neum en tussen de neumen onderling roept spanning en ontspanning op. De zanger zal zijn stem (en geest) een flexibel, buigzaam karakter moeten geven om deze interactie te kunnen verklanken. Bij sommige neumen, zoals porrectus en torculus zal hij zijn stem vloeiend maken, bij andere, zoals pes rotundus, zal hij zijn klank slanker maken. Bij weer andere, zoals climacus en salicus, zal zijn stem beweeglijk en luchtig zijn, door bijvoorbeeld letterlijk adem in de toon toe te laten. Sommige neumen, zoals oriscus en quilisma, vragen door hun virtuositeit een lenige stem. Daarvoor zijn een los strottenhoofd, elastische stemplooiën en een veerkrachtig middenrif voorwaarden.

Door zo de stembuiging aan de neum te verbinden, ontstaat meer relief in de voordracht.

4. Voor de ordening binnen een gregoriaans gezang is niet metrum maar ritme bepalend. In syllabische gezangen dient daarbij het woordritme als leidraad, in melismen de beweging van neum naar neum. De zanger moet zijn stem laten voeden door een elastisch stromende adem. Het ritme van taal en melodie geeft onophoudelijk impulsen aan deze ademstroom. Een soepel verend middenrif kan deze ritmische impulsen opvangen en doorgeven, als een goed gespannen trommelvel. Het werkt ondersteunend voor de adem en is in staat mee te vibreren met de stemplooiën. Dit verlevendigt en intensiveert de toon.

Samenvattend

Mondholte, keelholte (pharynx), strottenhoofd (larynx) en middenrif, dat wil zeggen alle organen die bij de stemgeving ingeschakeld worden, zijn uiterst beweeglijk en

elastisch. Spontane interactie tussen alle spieren is dan mogelijk.

Wat betreft de **mondholte**:

Lippen en tongpunt zijn elastisch, zij zijn dienstbaar aan de articulatie van medeklinkers. Bij de zanger kan dit een associatie met proeven oproepen. De 'plaatsing' is als regel vóór in de mond in kontakt met de neus.

Wat betreft de **keelholte**:

Het zachte deel van het gehemelte, de tongachterkant en de kaak zijn lenig en beweeglijk en kunnen onafhankelijk van elkaar functioneren. Zij zijn dienstbaar aan de vorming van de vocalen. De 'plaatsing' is als regel boven in de keel in kontakt met het schedeldak.

Wat betreft het **strottenhoofd**:

Dit is niet gefixeerd in één positie, maar beweeglijk, het is dienstbaar aan de klankvorming. Als regel heeft de larynx een hogere positie dan in de hedendaagse klassieke zangkunst. Vaste en lenige stemplooisluiting worden spelenderwijs toegepast.

Wat betreft het **middenrif**:

Dit blijft zoveel mogelijk in een lage positie. Met behulp van de juiste spierspanning werkt het als een trommelvel dat mee vibreert met de stemplooiën. Er is een speelse interactie tussen de larynx en de ademhalingspijpen.

Verschillende manieren om de stem te 'verdunnen' en de toon slanker te maken:

- door nasaliteit. De adem wordt voor een deel door de neus geleid. Dit maakt stem en toon buigzamer.

- door de mix adem-toon anders samen te stellen en meer lucht in de toon c.q. stemgeving toe te laten. De toon verliest aan sonoriteit, maar wint aan beweeglijkheid en lenigheid.

Door een soepele, flexibele samenwerking van alle spieren die betrokken zijn bij het stemgeven krijgt de stemklank een kameleonachtig karakter.

In een volgend artikel komen wij hierop terug.

Een voorbeeld

Ter verduidelijking nu een aantal fragmenten uit de antifoon *Ecce virgo concipiet*.

CO. I
RBCKS

E

Is. 7, 14

L 14
E 13

C-ce virgo • concí-pi- et, et pá- ri- et

fi- li- um: et vo- cá- bi- tur no- men e- ius

Em- mā- nu- el. T. P. Alle- lú- ia.

Ecce virgo concipiet	Zie de maagd zal ontvangen
et pariet filium	en een zoon ter wereld brengen
et vocabitur nomen eius Emmanuel	en zijn naam zal genoemd worden Emmanuel.

(Is 7,14, communio-antifoon voor de vierde zondag van de advent, GT 37)

Eerste zin: *Ecce virgo concipiet*

- virga op *ecce*: de melodie wil hier vanuit de finalis, re, opwaarts gaan. De *e* wordt als open vocaal met vaste stem ingezet (de toon is immers een structuurtoon). De toonhoogte is dicht bij de spreekstem, dus voor de vrouwen rond c' of d', voor de mannen tussen e en g.
- torculus op *ecce*: de stembuiging is hier vloeiend. De stomme uitgang op -ce wordt een beetje nasaal gezongen en gekleurd naar de *i*.
- epiphonus op *virgo*: de consonant *r* wordt voor een deel op de toon gezongen. Dit maakt de klank dunner en beweeglijker, ook een beetje nasaal.

Tweede zin: *et pariet filium*

- In deze zin heft de melodie zich van finalis naar dominant. De zangtoon begint dicht bij de klank van de spreekstem (re) en stijgt tot dicht bij de roepstem (op de dominant la). Het karakter van de roepstem is veel extraverter. Dit wordt ondersteund door het open karakter van de klinkers *a* en *e* in *pariet*. Deze moeten dus ook met een open keel gezongen worden en mogen niet afgedekt klinken.
- de pes quadratus op *pariet* wordt met heldere stem gezongen en is vast en resonant. Hier openbaart zich het beste de kleur van de vocaal *a*.
- de pes rotundus op *pariet* wordt met vloeiende, wat slankere stem gezongen, vooral op de tweede toon, die wat nasaler mag klinken. Het dunnere, wat scherpe karakter van de klinker *i* werkt hier ook aan mee.
- quilisma op *filium*: vanwege het virtuoze karakter is het de moeite waard, deze sierneum een vibrato van het middenrif mee te geven, in samenspel met een lenig, beweeglijk strottenhoofd.

Derde zin: *Nomen eius Emmanuel*

- pressus op *Emmanuel*: de toonhoogte maakt, net als het pressus-teken, een kleine beweging naar beneden, ongeveer een kwarttoon, en Daarna buigt ze weer terug. Daarbij wordt letterlijk en figuurlijk de intonatie beïnvloed.

Besluit

In de uitvoeringspraktijk van het gregoriaans doen zanger en toehoorder er goed aan zich het volgende te realiseren:

- Het gregoriaans is in diepste wezen gericht op een tot stand brengen van een verbinding van de menselijke geest met het goddelijke.
- Het is een essentieel onderdeel van de liturgie en als zodanig nooit bedoeld als concertmuziek.
- De zanger van gregoriaans is er op gericht, de muziek vooral aan zijn eigen stem en lijf te ervaren. Hij laat de muziek door zich heen stromen, brengt haar tot klinken, en geeft haar door aan de ruimte om zich heen, die door haar akoestiek de tonen verder vormt en draagt en de muziek doorgeeft aan de wereld en het universum.
- Hij is in zijn zingen niet gericht op zichzelf noch op zijn medemens.
- Hij zoekt geen eigen, fraaie, karakteristieke stemklank, maar stelt zijn stem in

dienst van wát hij zingt.

- In die zin is hij niet verantwoordelijk voor zijn eigen zingen tegenover zijn medezangers of toehoorders.

Al deze aspecten moeten meegewogen worden in de interpretatie en de uitvoeringspraktijk van het gregoriaans. Ook op de stem- en koorscholing hebben zij hun weerslag. Daarover meer in een volgend artikel. ■

LITERATUUR:

Graduale Triplex, (Solesmes, 1979)

STEWART, DR. REBECCA: 'De geest, het lichaam en de rede, een inleiding tot het zingen van oude muziek', in: *Sesam Atlas van de zangkunst*, Bosch en Keuning, (Baarn, 1993)

AGUSTONI, LUIGI en GÖSCHL, JOHANNES BERCHMANS: *Einführung in die Interpretation des gregorianischen Chorals*, deel 1: Grundlagen, Gustav Bosse Verlag, (Regensburg, 1987)

De naam Grimbergen kan heel wat oproepen. Voor velen zal ongetwijfeld het niet te versmaden Grimbergen-Bier voor ogen komen en dorstige kelen veroorzaken. Voor liefhebbers van kosmografie, ruimtevaart en sterrenkunde zal 's lands eerste Volkssterrenwacht Mira naast de Grimbergse abdij een herinnering oproepen aan een rondleiding met waarnemingen waar je met eigen ogen de maan en andere hemellichamen ontdekt en ongeloofelijke dingen in die immense ruimte kunt zien. Weer anderen zullen met bewondering terugdenken aan het vrij zeldzame Museum voor Oudere Technieken in het Prinsensbos of de Maalbeekwandeling nog eens willen overdoen met een bezoek aan oude molens en hoeven. De 'Parel van Brabant', want zo wordt Grimbergen genoemd, heeft inderdaad heel wat toeristische, religieuze, culturele en wetenschappelijke troeven waarmee ze zonder meer voor de dag kan komen.

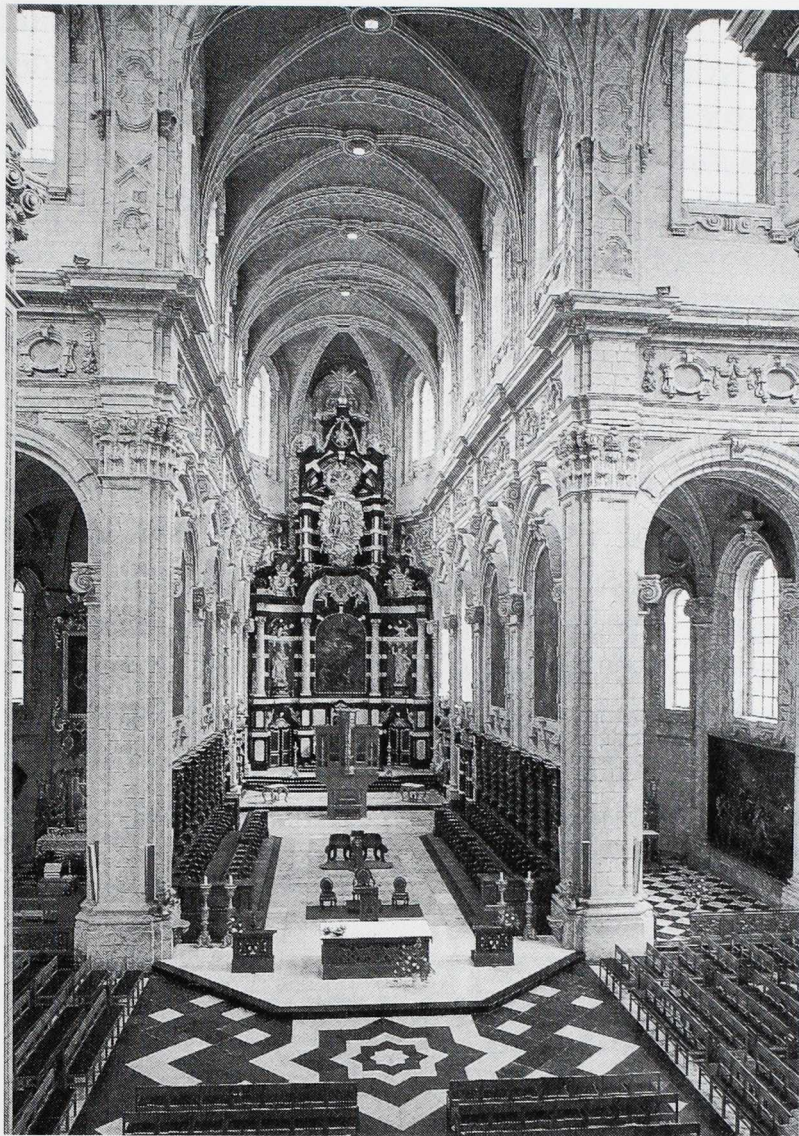
Grimbergen is voor veel mensen ook een verwijzing naar het Gregoriaans Abdijkoor dat sinds zondag Laetare 1968 (in 1998 dus 30 jaar) elke zondag om 10.00 uur de liturgische gezangen verzorgt tijdens de H. Mis in de abdijkerk.

Deze abdij aan de rand van Europa's hoofdstad werd door de H. Norbertus zelf gesticht rond 1126, op verzoek van de Berthouts, de Heren van het Land van Grimbergen, die om hun politieke macht te verstevigen een klooster in hun gebied wilden. Op dit ogenblik is de Grimbergse abdij het oudst bestaande klooster van de Norbertijnerorde over heel de wereld.

Als je deze kerk (1660-1700) binnenkomt, word je overweldigd door de heerlijke Brabantse Barok met haar merkwaardige symmetrie, de 14 Vlaamse Meesters en uitzonderlijk beeldhouwwerk dat deze kerk aan koorgestoelte, preekstoel en vier biechtstoelen bevat. Deze kerk werd gebouwd naar de plannen van de Grimbergse Norbertijn Gilbert Van Zinnick en ze behoort tot een der mooiste kerken van Vlaanderen. Elke zondag komen er mensen van heinde en verre naar hier om de viering met Norbertijns-Gregoriaanse gezangen bij te wonen én mee te zingen. Velen kennen de Grimbergse abdij en haar kerk wegens de regelmatige vieringen die via de Vlaamse BRT TV worden uitgezonden, vooral omwille van het gregoriaans. Sinds verleden jaar bestaat er een nauwe samenwerking tussen de KRO en de BRTN-TV en worden de vieringen zowel in Vlaanderen als in Nederland tegelijkertijd uitgezonden.

Toen in de jaren na het concilie de gemeenschap der Norbertijnen aan bloedarmoede leed, kwamen de mensen uit de parochie naar de cantor om hun diensten en gezangen aan te bieden. De abdijkerk van Grimbergen is ook parochiekerk en elk weekend zijn er vijf diensten. De cantor ging gretig in op dit voorstel en het aantal

* Gereon van Boesschoten is Norbertijn en dirigent van het Gregoriaans Abdijkoor.

koorleden groeide gestadig en de wekelijkse repetitie op donderdagavond zorgde ervoor dat het koor een begrip werd in de omgeving. Aanvankelijk zongen ze uit het dikke (en zware) Norbertijner Graduale en na enkele jaren werden de gezangen van Zon- en Feestdagen keurig gekopieerd en samen met een reeks gezangen uit het Ordinarium en nogal wat typische Norbertijnergezangen uit het Officie en andere liturgische Ordesboeken ingebonden. Voor verschillenden onder ons was het niet eenvoudig om de echte Norbertijner gezangen onder de knie te krijgen. De afwijkingen in het Norbertijner repertorium zijn niet groot, soms wel een beetje verraderlijk maar anderzijds vaak mooier! Het is hier niet de plaats om over de 'eigenheid' van het Norbertijnse gregoriaans dieper in te gaan. Dat werd eerder al gedaan door mensen die daar meer bevoegd voor zijn. Waaraan in ons koor vooral aandacht geschonken wordt: gregoriaans is een taal en wij zingen gewijde en heilige teksten. De neumen zijn noodzakelijk, maar niet het belangrijkste. Ze vormen niet het hoofdbestanddeel van wat we biddend willen zingen. Voor zangers die het Latijn niet machtig zijn, wordt meer dan eens een vertaling gegeven tijdens de herhaling, omdat we moeten weten wat we zingen. Het belang van de betekenis van het Liturgisch Jaar wordt meer dan eens onderlijnd en uitgelegd. Een minimum aan kennis van het Liturgisch Jaar en de gregoriaanse muziek met haar betekenisvolle gezangen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het strikt en wetenschappelijk volgen van

de semiologie zoals we die tegenwoordig kennen is niet gemakkelijk. Druppelsge-
wijze en regelmatig wordt hierover wat uitleg gegeven tijdens de donderdagse
repetities en proberen we het toe te passen.

Omdat ons koor een gewoon parochiekoor is en geen enkele professionele pretentie
heeft, zingen we bijna nooit 'buitenshuis', alhoewel we vaak gevraagd worden voor
huwelijks- en verrijzenisvieringen. We weigeren omdat onze meeste leden familiale
verplichtingen hebben en daar geven wij de voorkeur aan.

Sinds we platen en CD's bij het Davidsfonds (Kristelijke, Vlaamse en Culturele
Vormingsbeweging) mogen uitgeven en daardoor ook in het buitenland een ver-
spreiding vinden, willen we het gregoriaans nog méér en zo goed mogelijk verzor-
gen en we doen dit *ad maiorem Dei gloriam*. De onderlinge band en vriendschap
onder de leden, wier leeftijd varieert van 24 tot 64 jaar, de langzaam regelmatige
aangroei zonder dat er geronseld wordt en de betrokkenheid van de eega's van de
leden, waardoor er meer mogelijk is buiten de uren van 'optreden' en herhaling
zorgt er voor dat het Gregoriaans Abdijkoor hoopvol en bescheiden aan de weg wil
timmeren om mensen biddend en zingend tot God te brengen en te bouwen aan een
gemeenschap die rond de tafel van Jezus eer en lof wil brengen aan God ons aller
Vader. ■

MEDEDELINGEN

BELANGRIJKE BIJEENKOMSTEN

Gregoriaanse Academie

De Gregoriaanse Academie van de Stichting A.C.G. komt in het kalenderjaar 1998 bijeen op de volgende data:

-26 januari: Connectie tussen de oudste Oosterse en westerse muziektradities door Rebecca Stewart met medewerking van enkele studenten.

-11 mei: Het oorspronkelijke ritme van de oudste hymnen, Latijn en Grieks. Inleider is Jan van Biezen.

-19 oktober : onderwerp nog niet bekend.

Op 11 januari 1999 zal fr. C. Pouderoyen als inleider de Academiedag verzorgen.

GREGORIAANS TE BELUISTEREN

Overgenomen uit de Notitiæ Gregorianæ.

-Op **14 december 1997** (21.00 uur) zingt de Schola Cantorum Amsterdam de Completen (Nicolaas). Op deze derde zondag van de Advent viert de Schola haar 38e verjaardag.

-Op **21 december 1997** (16.30 uur) zingt de Schola Cantorum Dordrecht de vespers in de Antonius-Bonifatiuskerk te Dordrecht.

-Op **21 december 1997** (16.00 uur) zingt de Amsterdamse Nova Schola Cantorum de vespers in de Oude Kerk te Amsterdam.

-Op **24 december 1997** (17.00 uur) zingt de Schola Cantorum Amsterdam de Kerstmetten (Nicolaas).

-Op **25 december 1997** (17.00 uur) zingt de Schola Cantorum Amsterdam de Kerstvespers (Nicolaas).

-Op **4 januari 1998** (17.00 uur) zingt de Schola Cantorum Amsterdam de Epifanievespers (Nicolaas).

-Op **18 januari 1998** (16.30 uur) zingt de Schola Cantorum Dordrecht de vespers in de Petruskerk te Zwijndrecht.

-Op **8 februari 1998** (16.30 uur) zingt de Schola Cantorum Dordrecht de vespers in de Trinitatiskapel te Dordrecht.

Wij voegen toe:

-Op **20 december 1997** zingt de Schola Cantorum van het Ward-instituut de Eucharistieviering. Tijd en plaats zijn nog niet bekend.

Het Tilburgs Gregoriaans Koor meldt de volgende Eucharistievieringen:

-**zondag 7 december 1997** (11.00 uur) St. Jozefkerk Heuvel, Tilburg.

-**zondag 21 december 1997** (11.00 uur) St. Valentinuskerk, Poppel.

-**woensdag 24 december 1997** (22.00 uur) Mariakerk aan de Schans, Tilburg.

-**donderdag 25 december 1997** (09.15 uur) Mariakerk aan de Schans, Tilburg.

BERICHTEN VAN ANDEREN

Op **zondag 14 december** 19.00 uur geeft de vrouwenschola **Canta Femina** een vesperconcert met als thema: Christus, Licht der wereld, in de Ruïnekerk, Bergen (N.H.) Dit concert wordt herhaald op zaterdag 20 december in de Doopsgezinde Vermaning in Purmerend. Informatie bij J. Elemans, 072-562 42 00.

De **Stichting Hildegard von Bingen** verzorgt op 28 en 29 maart 1998 aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen een wetenschappelijk symposium rondom deze 12e eeuwse universeel geleerde vrouw. Wanneer u belangstelling heeft om deze dagen geheel of gedeeltelijk mee te maken, dan kunt u dit doorgeven aan het secretariaat: Greenshieldsstraat 103, 8017 GN Zwolle. De Stichting Hildegard von Bingen is op 19 augustus 1997 aan de faculteit der Letteren van de Universiteit van Nijmegen opgericht. Eventuele giften kunt u overmaken op girorekening 6644004 t.n.v. Stichting Hildegard von Bingen te Nijmegen.

Scholing in leidinggeven voor dirigenten

Onder de naam **ANTHERA** verzorgt een tweetal ervaren trainers een nieuwe vorm van bijscholing voor dirigenten, n.l. leidinggeven. Aan dit belangrijke aspect in de praktijk van de dirigent(e) is tot op heden geen aandacht besteed.

Voor het realiseren van haar/zijn doelen is de dirigent(e) partij bij vele interacties: naar de koorleden, zowel groepsgewijze als individueel, het bestuur, begeleiders, solisten, enz. Daarbij doen zich allerlei situaties voor. Hoe gaat de dirigent(e) daar mee om?

Gedurende een tweetal los van elkaar liggende workshops op een vrijdag en een zaterdag behandelen de trainers de verbale en non verbale communicatie, feedback, conflicthantering en verschillende stijlen van leidinggeven. Meer informatie is te verkrijgen bij workshopcoördinator (An)Toon Gruijters, van Goyenstr. 9, 5691 EE Son. Tel./Fax: 0499 47 52 57.

Vraag

Van Bernard Zeegers, Den Blakkenlaan 26, 9230 Wetteren, België ontvingen we de volgende vraag:

Op mijn vakantie heb ik in de abdij van Cluny vier prachtige kapitelen uit de XIe eeuw ontdekt, welke de eerste vier modi van het gregoriaans voorstellen door middel van een instrument. De eerste wordt voorgesteld door een luit, de tweede door cimbalen, de derde door een 'psalterion' en de vierde door een 'tintinabulum' (klokjes, belletjes). De luit is een instrument met snaren, zoals een gitaar of harp; de cimbalen zijn een slaginstrument; het psalterion is een instrument met een klavier, voorloper van het klavecimbel; het 'tintinabulum' is mij onbekend, maar volgens de sculptuur lijkt het op een instrument met paardenbelletjes. Maar wie kan me vertellen waarom de vier modi door deze vier instrumenten worden weergegeven?

Beginnen met Gregoriaans

Vorig jaar heeft de Werkgroep Studiematerialen Gregoriaans een opdracht verstrekt aan Jacqueline Elemans, een werkboek samen te stellen met materiaal voor beginnende zangers en zangeressen, voor een cursus van twee maal een half jaar. Dit werkboek nadert nu zijn voltooiing. Het zal worden uitgegeven door de SNK (030-231 31 74).

Omdat het een nieuw methodisch uitgangspunt betreft, is het nuttig het werkboek in de praktijk te testen en bij te stellen. De auteur zou graag in contact komen met geïnteresseerden die een cursus willen geven of volgen op basis van het werkboek (zij is te bereiken op 072-562 42 00).

Bij voldoende belangstelling overweegt de Werkgroep, een werkboek voor het tweede jaar te ontwikkelen, voor meer ervaren koorzangers, met als eindtermen het Kyriale Romanum, Introïtus, Communio, en een begin met melismatische gezangen.

Zilveren koordirigent onderscheiden

Op zaterdag 8 november jl. vierde het Tilburgs Gregoriaans Koor het zilveren jubileum van zijn dirigent, Ko van Geldorp. In 1972 nam Ko

van Geldorp de muzikale leiding over van de oprichter Ad van Leeuwen, en sindsdien heeft hij gedurende 25 jaar als dirigent/organist het muzikale gezicht bepaald van dit unieke Tilburgse koor, dat binnen en buiten Tilburg zijn sporen verdiend heeft. Mgr. Baeten, abt van de Norbertijner-abdij uit Heeswijk, begiftigde namens de Paus de zilveren dirigent met de kerkelijke onderscheiding Pro Ecclesiae et Pontifice en speldde hem de hierbij behorende versierselen op. Na afloop van de viering maakten velen van de gelegenheid gebruik de dirigent te feliciteren. Ook van ons proficiat.

Weekeind van de AISCGre in Vaals

3-5 Oktober was het eerste informele treffen van de Duitstalige sectie van de AISCGre in Vaals. Hier kwam een dertigtal deelnemers bij elkaar, kopstukken van de AISCGre, mensen uit het werkveld, studenten en zangers/zangeressen uit België, Nederland en Duitsland.

Het weekeind werd op vrijdagmiddag geopend met een H. Mis in de crypte van de Abdij St. Benedictusberg, gecelebreerd door Dr. A. Kurris en opgeluisterd door de Choralschola Vivus Cantus uit Aken o.l.v. Stephan Debeur. Er was ook gelegenheid tot bijwonen van getijden in de Abdij, zelfs de Metten om vijf uur 's ochtends, en uiteraard de Zondagse Eucharistie.

Het programma bood verder een concert van de Schola Maastricht, geleid door Alfons Kurris, in de schitterend beschildeerde parochiekerk van Wahlwiller.

Verder tweemaal een praktische workshop geleid door David Eben, bekend als leider van de Prager Schola en een inleiding door Frater Kees Pouderoyen over het gebruik en de functie van formules her en der in het repertoire.

Daarnaast was er vooral veel gelegenheid tot gesprekken aan de eettafel en laat op de avond, over gregoriaans en andere zaken. Ik werd getroffen door de grote openheid naar elkaar van de deelnemers.

Zondagmiddag mochten wij weer naar huis, geïnspireerd en voldaan.

Plaatsgebrek verhindert helaas een verslag. ■

LITURGISCHE KALENDER

december 1997, januari, februari 1998 C-cyclus

zondag 7 december
maandag 8 december

Tweede zondag van de advent
Hoogfeest van de Onbevleete Ontvangenis van
de heilige maagd Maria
Derde zondag van de advent
Vierde zondag van de advent
Kerstmis, Geboorte van de Heer
Feest van de H. Stefanus, eerste martelaar
Feest van de H. Johannes, apostel en evangelist
Feest van de H. Familie, Jezus, Maria en Jozef

zondag 14 december
zondag 21 december
donderdag 25 december
vrijdag 26 december
zaterdag 27 december
zondag 28 december

Hoogfeest van de H. Maria, Moeder van God
Hoogfeest van de Openbaring des Heren
Feest van de Doop van de Heer
Tweede zondag door het jaar
Derde zondag door het jaar

donderdag 1 januari
zondag 4 januari
zondag 11 januari
zondag 18 januari
zondag 25 januari

Vierde zondag door het jaar
Feest van de Opdracht van de Heer in de tem
pel. Maria Lichtmis
Vijfde zondag door het jaar
Feest van de HH. Cyrillus, monnik, en Methodi
us, bisschop, patronen van Europa
Zesde zondag door het jaar
Zevende zondag door het jaar
Aswoensdag, begin van de Veertigdagentijd ■

zondag 1 februari
maandag 2 februari

zondag 8 februari
zaterdag 14 februari

zondag 15 februari
zondag 22 februari
woensdag 25 februari

INHOUD

Van de redactie	141
Rouw <i>fr. Nico Wesselingh O.S.B.</i>	142
Een studie van de Genealogie uit ms. Parijs, BN 904 <i>Louis Krekelberg</i>	146
Historische geleding II en tekstadaptaties in het Alleluia-repertoire <i>Alfons Kurris</i>	160
Neuma, pneuma en stembuiging bij het zingen van gregoriaans <i>Lida Dekkers</i>	171
Het Gregoriaans Abdijkoor van Grimbergen <i>Gereon van Boesschoten</i>	176
Mededelingen	179
Liturgische kalender	
Inhoud jaargang 22 (1997)	bijlage